

Strom Projecten
ebat *Publicaties* A
siers **Jaarverslag** J
s Projecten **2015** L
ebat *Publicaties* B
siers *Advies* T
Documentatie J
liothek *Educatie*
zingen **Den Haag**

INHOUD

INLEIDING door Arno van Roosmalen, directeur	p. 5
KUNST EN DE STAD over Stroom Den Haag, een korte introductie...	7
JAARAGENDA chronologisch overzicht activiteiten	9
KUNST IN DE STAD kunst in de openbare ruimte / verleiden en verrassen Grote werken Stroom als adviseur	13
KUNST VAN DE STAD Haagse kunst en kunstenaars / inspireren en stimuleren Evaluatie en verkenningen Subsidieregelingen Atelierbeleid Stimulerende activiteiten	20 22 24 25
KUNST VOOR DE STAD een programma over kunst en de stad / verbeelden en verrijken Thema's Tentoonstellingen Lezingen en debatten Educatieve projecten Bibliotheek	37 40 44 46 50
PUBLIEK EN BEREIK Publicaties Etalageprojecten Stroom online Stroom in het nieuws Prestatiegegevens	57 58 59 60 63 67
FINANCIËN	77
BIJLAGEN Personeel en organisatie Overzicht PRO-subsidies Overzicht Atelierbezoekprogramma Overzicht Atelierbeleid	83 86 87 88
MET DANK AAN	90
Colofon	91

INLEIDING

Een jaar van vooruitblikken, ...

Net als vier jaar geleden hebben we in 2015 onder meer gewerkt aan een meerjarenbeleidsplan voor de gemeente Den Haag. Een bijzondere opgave, omdat deze de noodzakelijke gelegenheid biedt om te reflecteren, doelen te formuleren, samenwerkingen te versterken of in de steigers te zetten, de omgeving te analyseren en bovenal om onze missie te ijken. Die missie is onveranderd. Want vanuit een geloof in de maatschappelijke potentie van kunst en in het vertrouwen dat zij daarom een maatschappelijk draagvlak zal vinden, draagt Stroom bij aan de versterking van het Haags kunstklimaat en formuleren we een (inter)nationaal kunstinhoudelijk programma waarbij de verbinding met de stad en de betekenis voor de (stedelijke) samenleving de hoogste prioriteit heeft.

In het afgelopen jaar werkten we bovendien aan de aanvraag voor een plaats in de Basis Infrastructuur 2017-2020 van het Ministerie van OCW. Vier jaar geleden ontving Stroom een prachtig positief advies van de Raad voor Cultuur, maar vormde 1% te weinig eigen inkomsten een belemmering om in de BIS te worden opgenomen. Over de afgelopen jaren hebben we echter een stevig percentage eigen inkomsten gegenereerd.

..... van onderzoek en terugblikken om vooruit te gaan.....

Stroom is er om het Haagse kunstklimaat te versterken en kunstenaars te ondersteunen en stimuleren. Daarom moeten we voortdurend inspelen op (voorziene) ontwikkelingen. Niet verstarren in een weliswaar functionerend en gewaardeerd, maar ook aan een bepaalde tijd gebonden systeem. We zijn ons er van bewust dat de kunstenaarspraktijk ingrijpend aan het veranderen is. En naar aanleiding van maatschappelijke en kunstinhoudelijke ontwikkelingen stellen we vragen bij aspecten van ons subsidiestelsel. Vooral met betrekking tot ons voorwaardenscheppend beleid hebben we in 2015 diverse onderzoeken laten doen. Die onderzoeken helpen ons om proactief te zijn en onze dienstverlening te optimaliseren.

In grote lijnen hebben de onderzoeken ons gemotiveerd om het huidige beleid te continueren, maar we gaan in de nabije toekomst extra aandacht geven aan *mid-career* en *post-career* kunstenaars, met ingang van 2016 meer activiteiten voor Haagse kunstenaars organiseren, de inkomenspositie van kunstenaars prioriteit geven, de administratieve afhandeling vereenvoudigen, en versterkt inzetten op stimulerende maatregelen en niet-financiële ondersteuning.

Naar aanleiding van een vergelijkend onderzoek naar de beroepsmatigheidstoets blijkt dat in de afgelopen jaren in Nederland de toetsingsprocedures onder invloed van bezuinigingen en afslanking van organisaties flink zijn versoberd of zelfs afgeschaft. Wij stellen voor om in plaats van de generieke toetsing, **die in 1992 op verzoek van de kunstenaars in Den Haag is ingevoerd, specifieke 'toegangspoorten'** tot verschillende diensten (documentatie, bepaalde subsidies) te creëren.

Een inventariserend (literatuur)onderzoek naar het veranderend kunstenaarschap leidt tot de conclusie dat kunstenaars in toenemende mate geconfronteerd zullen worden met onzekerheden op bijna alle vlakken van hun kunstenaarspraktijk. Kunstenaars zijn niet meer gebonden aan een bepaald medium, het idee is (vaak) leidend; hun praktijk stelt andere eisen aan werkruimtes; het opbouwen en strategisch onderhouden van netwerken wordt steeds belangrijker, professionele en sociale netwerken vallen daarbij naadloos samen; kunstenaars zijn steeds mobieler, er is minder binding met een stad; door de bezuinigingen is het cultuurlandschap verschaald en worden productie- en presentatiemogelijkheden aangetast; jongere kunstenaars maken in toenemende mate gebruik van tijdelijke en internationale *residencies*; de financiële positie van kunstenaars is onzeker en kwetsbaar. Dit zijn belangrijke observaties waar we in ons beleid op gaan inspelen; in welke vorm en op welke wijze stellen we op afzienbare termijn vast.

Op basis van onderzoek bij landelijke kunst- en cultuurfondsen naar de efficiëntie van subsidieprocedures werken we aan een vereenvoudiging van de (administratieve) procedures en digitalisering van het subsidieproces. Daarmee verhogen we de efficiëntie en de transparantie van het subsidiestelsel.

Stroom maakt zich sterk voor een kwalitatief sterk atelierbestand in Den Haag. Door diverse economische en politieke factoren is de markt in de afgelopen jaren sterk veranderd. Traditioneel stonden atelierbeleid (als onderdeel van gemeentelijk cultuurbeleid) en leegstandsbeheer op gespannen voet met elkaar. In

2015 hebben we op een succesvolle manier een pilot afgerond met leegstandsbeheerder Bewaakt & Bewoond, waarbij Stroom in de rol van bemiddelaar en een groep kunstenaars als tijdelijk huurder een mooie invulling hebben gegeven aan een leegstaand schoolgebouw.

De waardering voor en betrokkenheid bij kunst in de openbare ruimte groeit naarmate er meer informatie beschikbaar is en mensen dus meer kunnen weten over bijvoorbeeld de herkomst en achtergrond van een kunstwerk. Communicatie is essentieel. Daarom zijn we een proef gestart met digitale communicatie (interactieve *i-beacons*) rondom *De Beeldengalerij van P. Struycken*, het zogenoemde sokkelproject in het centrum van Den Haag.

..... en van momenten om nog eens bij stil te staan.

Er zijn altijd memorabele momenten die geen plaats vinden in de toch redelijk zakelijke beschrijving van een jaarverslag. Het zijn persoonlijke observaties, maar veelzeggend over wat Stroom is en kan bewerkstelligen.

In 2015 kreeg Stroom de opdracht om de Vlaamse stad Aalst te adviseren en begeleiden bij de ontwikkeling van een grootschalig kunstproject in een stedelijke ontwikkelingszone en van beleid op het gebied van kunst in de openbare ruimte. Ons doel was draagvlak te creëren bij ambtenaren, bestuurders en *stakeholders*. Dat deden we in een intensief traject van informatieoverdracht, inspiratie, ideeontwikkeling, excursie en dialoog. De ruimdenkendheid, het idealisme en enthousiasme dat de schepenen (wethouders) van Aalst tijdens twee publieke optredens in Brussel tentoon spreidden was indrukwekkend. En vervulde ons ook met trots.

Onze tentoonstelling *Revolutionary Traces* van de Portugees/Zuid-Afrikaanse kunstenaar Ângela Ferreira kreeg tot in 2016 een heel sterke spin-off. Hij werd overgenomen door Bouwfonds Property Development inclusief een voor medewerkers van BPD op maat gemaakt activiteitenprogramma. Onderdelen van *Revolutionary Traces* waarin de Portugese architect Alvaro Siza centraal stond, werden later getoond in het Canadian Centre for Architecture en vormen een belangrijk bestanddeel van het Portugese paviljoen tijdens de Architectuurbiënnale van Venetië in 2016. Deze maatschappelijke en culturele doorwerking is essentieel voor ons. Ook op dit resultaat zijn we erg trots.

Tijdens een rondleiding over zijn tentoonstelling *A Crushed Image (20 years after Srebrenica)* raakte kunstenaar Peter Koole dermate geëmotioneerd dat hij geen woorden meer had. Juist daardoor werd op een indringende manier duidelijk hoe geëngageerd deze kunstenaar is bij het onderwerp, welke diepe gevoelens van woede, onmacht, verdriet en schaamte ten grondslag liggen aan zijn pijnlijke schilderijen. Professionele bezoekers van deze expositie (juristen van het Joegoslavië Tribunaal bijvoorbeeld) werden **geraakt door de andere 'taal' waarmee deze historische gebeurtenis werd beschreven en verrijkt.**

Weliswaar met een andere focus, maar net zo geëngageerd als Peter Koole is de Haagse kunstenaar **Christie van der Haak. Zij won in 2015 als een 'klassiek laureaat' de tweejaarlijkse Ouborg Prijs** voor een oeuvre dat substantieel is, nog steeds in ontwikkeling en internationaal erkend. Stroom organiseert deze prijs samen met het Gemeentemuseum. Het belang van de prijs en de begeleiding door de partners hebben de toch al ambitieuze kunstenaar aangemoedigd tot een werkelijk zinsbegoochelende expositie in het museum. Hiermee is het belang van de prijs opnieuw bevestigd.

Het zijn deze soms kleine gebeurtenissen of voor het publiek onzichtbare processen die het licht door de jaarcijfers en de statistieken laten schijnen en als herinnering bijna niet gearchiveerd kunnen worden, maar wel geuit moeten zijn.

Arno van Roosmalen
directeur

April 2016

KUNST EN DE STAD

Over **Stroom Den Haag... een korte introductie**

Stroom is een organisatie met verschillende verantwoordelijkheden en functies. Zo produceren en presenteren we hedendaagse kunst en zijn we **verantwoordelijk voor het 'niet-museale kunstbeleid'** van Den Haag. Daarnaast dragen we zorg voor het ondersteunen en stimuleren van Haagse kunst en kunstenaars En voor het optimaliseren van het beeldende kunstklimaat in deze stad. Al deze functies verknopen we onder één dak en in nauwe samenhang met elkaar. Daarom zijn we tegelijkertijd presentatie-instelling, onderzoeksinstituut, productiehuis, adviesbureau én een atelierstichting.

Het werkterrein van Stroom is Den Haag. Enerzijds volkomen uniek, anderzijds een stad die kwaliteiten en **dilemma's deelt met** andere internationale steden. We willen het denken over de stad stimuleren en dit vanuit een cultureel perspectief verrijken. Daarbij zoeken we steeds naar nieuwe presentatievormen, onttrekken ons soms aan de reguliere kunstwereld en koesteren we ons lokale werkterrein. Bovendien houden we vast aan thematische meerjarenprogramma's waarin we over langere tijd, met uiteenlopende partners en op verschillende manieren actuele onderwerpen onderzoeken.

Stroom stelt zich ten doel om geïnteresseerde burgers, jongeren en studenten, maatschappelijke instellingen, professionals, deskundigen en bestuurders nieuwe visies en perspectieven op stedelijkheid te bieden. Dat doen we door bij te dragen aan het formuleren van de juiste vragen, aan het beter begrijpen en gebruiken van de openbare ruimte en aan de bevordering van de stedelijke leefkwaliteit. De autonome positie waaruit kunst ontstaat, is daarbij essentieel.

De structuur van dit jaarverslag is geënt op de beleidsprioriteiten. Uitgangspunt is ons geloof in het belang van kunst voor een onafhankelijke en visionaire blik op het functioneren van een stad. Onder het motto '**Kunst en de stad**', realiseren we tot de verbeelding sprekende **kunst in de stad**, creëren we optimale omstandigheden voor de Haagse kunstenaars en organisaties, de **kunst van de stad** en vooral zetten we in op **kunst voor de stad**, met ons tentoonstellings- en activiteitenprogramma waarmee we vergezichten schetsen, prikkelen en inspireren.

In dit jaarverslag lichten we toe hoe we dit alles in 2015 hebben gedaan. In de jaaragenda staan alle activiteiten in een chronologisch overzicht (p. 9). Voor uitgebreide beschrijvingen van alle activiteiten verwijzen we graag naar het archief op onze website (www.stroom.nl).

JAARAGENDA

chronologisch overzicht activiteiten

Datum Activiteit

JANUARI

	t/m 15 mrt	expositie Angela Ferreira: <i>Revolutionary Traces</i>
	t/m 4 jan	<i>Ondertussen</i> : Johan Nieuwenhuize
1-jan	t/m juli	Atelierbezoeken (37x) Maxine Kopsa, Juliëtte Jongma, Liesbeth Bik ihkv <i>VWS PRO Deo</i>
10-jan	t/m 15 mrt	<i>Ondertussen</i> : The New Fordist Manifesto
13-jan		Oplevering 'mechanisch alfabet' door Roosje Klap bij College St. Paul
13-jan		Presentatie Stroom op KABK aan eindexamenkandidaten deeltijd
14-jan	t/m 1 mrt	<i>OpZicht</i> : Jef Stapel
15-jan		Bijeenkomst <i>Zefir7</i> : Om mee te doen
15-jan		Cultuur & Communicatieproject Maris College
19-jan	en 21 jan	Atelierbezoeken door BAR Project Space (Barcelona)
19-jan		Rondleiding studenten KABK door Sarina Missot over <i>Revolutionary Traces</i>
21-jan		<i>The Knight's Move</i> lezing Ilka Ruby
22-jan		Oplevering 'Boekenworm' door Designpolitie, Anemaschool
28-jan		Ontvangst Veurslyceum VWO, Leidschendam
29-jan		Lezing/workshop Simon Franke: 'Publiek Domein als strategie' ihkv <i>Revolutionary Traces</i>

FEBRUARI

10-feb	en 11 feb	Atelierbezoeken door Gabriel Rolt (Galerie, Amsterdam)
12-feb		Workshop Nelson Mota. 'Patterns of inhabitation at the Schilderswijk' ihkv <i>Revolutionary Traces</i>
12-feb		Bijeenkomst <i>Zefir7</i> : Ramiro Espinoza
13-feb		Tafelgesprek 'Broedplaatsen'
18-feb		Lezing door Angela Ferreira en Jürgen Bock. 'Kunst Architectuur en Politiek' ihkv <i>Revolutionary Traces</i>
20-feb		Atelierbezoek door Arno van Roosmalen

MAART

2-mrt	t/m 20 april	<i>OpZicht</i> : Nathalie Mannaerts
4-mrt		Lezing door Jeroen Geurst. 'Sociale Woningbouw na Siza' ihkv <i>Revolutionary Traces</i>
5-mrt	en 6 mrt	Atelierbezoeken door Timo Soppela (directeur, curator MUU, Helsinki)
11-mrt		Ontvangst Veurslyceum 4 HAVO, Leidschendam
11-mrt		Lezing door Platform Scenografie ihkv <i>Culture of Control (SYITH)</i>
12-mrt		Bijeenkomst <i>Zefir7</i> : Martin Rijven
17-mrt		Ontvangst Veurslyceum 4 HAVO, Leidschendam
20-mrt		Ontvangst <i>Circle</i> voor preview <i>A Crushed Image</i>
21-mrt	t/m 10 mei	<i>Ondertussen</i> : 'Project Sukebeningen' Gabey Tjon a Tham en Nishiko
21-mrt		Opening expo Peter Koole, Jason File. <i>A Crushed Image</i>
24-mrt		Leerlingenpresentatie Cultuur & Communicatieproject Maris College
24-mrt		Ontvangst en stadsexcursie voor beeldende kunst professionals uit Aalst, Be.

25-mrt Ontvangst en rondleiding studenten Sandberg Instituut over *A Crushed Image*
25-mrt Ontvangst en rondleiding studenten ABK Minerva over *A Crushed Image*

APRIL

april Workshops (2x) 'relaties' door Jan Peter Mout (*Circle*) bij Billytown
1-apr Presentatie over *HoningBank* bij Mediamatic, Amsterdam
7-apr Debat *ADHD XX: 'Tenminste houdbaar tot....* Over waardecreatie in de stad' bij het Nutshuis
8-apr Tafelgesprek *Stadsklas*
9-apr Bijeenkomst *Zefir7*: Rolf Coppens, 'Grrr'
10-apr *Bibliotheeksessie* met Puck Verkade
12-apr Finissage *A Crushed Image*
15-apr Werkbezoek D'66
20-apr Kennismakingsbijeenkomst *Circle*
21-apr t/m 9 juni *OpZicht* Evelien Gransjean
22-apr Onthulling nav herplaatsing beeld Jan Goeting Elandplein
22-apr Lezing Neil Beloufa op KABK mbt 'Counting on People' ihkv *Attempts to Read the World Differently* (ARW(D))
23-apr Presentatie Arno v Roosmalen 'Resolution 827', Stedelijk Museum Amsterdam ihkv *SYITH*
23-apr en 24 april Atelierbezoeken door Andrea Löbel (directeur Kunsthalle Exnergasse, Wenen)
24-apr Preview expo Neil Beloufa ihkv 'Counting on People' (ARW(D))
25-apr Opening met inleidend gesprek expo Neil Beloufa. 'Counting on People' (ARW(D))
30-apr Ontvangst en rondleiding Finnish Academy Fine Arts over 'Counting on People' (ARW(D))

MEI

16-mei t/m 28 juni *Ondertussen* Thomas van Linge
11-mei en 12 mei Atelierbezoeken door Mayssa Fattouh (onafhankelijk curator, Doha)
14-mei Ontvangst met rondleiding door eindexamenkandidaten KABK olv docent E. de Vries over *Counting on People* (ARW(D))
18-mei Ontvangst *Circle*
18-mei t/m 20 sep Etalagepresentatie *Re-scaling Turrell's Celestial Vault and Gaillard's Dunepark*
19-mei Lunchlezing bij Bouwfonds Hoevelaken ihkv *RevolutionaryTraces*
21-mei Bijeenkomst *Zefir7*: Roosje Klap
21-mei Tutorial Stroom op Sandberg Instituut
22-mei Oplevering '32 Vogels van glas', Maria Roosen bij OG Heldringschool
22-mei Ontvangst ivm uitreiking Bio Art Design Award
29-mei t/m 31 mei Festival Design Kwartier

JUNI

1-jun t/m 5 juni Atelierbezoeken curatoren, commissieleden en Stroom medewerkers ihkv *Invest*
3-jun t/m 5 juni *Invest Conferentie*
3-jun 'StartUp' netwerk informatie en dialoog voor alumni
3-jun Bijeenkomst ihkv *Invest Week* olv Eelco van der Lingen
5-jun Bijeenkomst BNG Cultuurprijs
10-jun t/m 27 juli *OpZicht* Raphael Langmair
10-jun Feestelijke bijeenkomst (nav herplaatsing) reliëf Ootje Oxenaar, Nutsschool Woonstede
17-jun Bijeenkomst *Zefir7*: Pinar & Viola

26-jun		<i>Stadsklas</i> Brussel
29-jun		Fietstocht Escamp met <i>Circle</i>
JULI		
3-jul		Uitreiking Aanmoedigingsprijs KABK aan Abel Wolff
4-jul	t/m 20 sep	Opening Gareth Moore, 'A Burning Bag as a Smoke-Grey Lotus' ihkv <i>ARWD</i>
4-jul	t/m 6 sep	<i>Ondertussen</i> Tanja Engelberts
6-jul		Kennismakingsbijeenkomst <i>Circle</i> leden
30-jul	t/m 14 okt	<i>OpZicht</i> Sonja Volmer
AUGUSTUS		
10-aug	en 11 aug	Project 'Art Explosion' voor jeugd 4-12 jaar, Don Bosco, Rijswijk
SEPTEMBER		
3-sep		Ontvangst studenten KABK voor 'A Burning Bag as a Smoke Grey Lotus' ihkv <i>ARW(D)</i>
5-sep		Oplevering en onthulling 'Avatar Omarmt', Sigrid Adriaens (uitvoering Nenad Stankovic)
7-sep		<i>Stadsklas</i> Amsterdam; Hoe bouw ik een community?
10-sep		Ontvangst en rondleiding studenten sonologie Justin Bennett over 'A Burning Bag' (<i>ARW(D)</i>)
10-sep		Bijeenkomst <i>Zefir7</i> : Nieuwe Lichting bij ANNA RW 47
12-sep		<i>Stadsklas</i> Oostende: Landlopen
17-sep	t/m 17 nov	<i>OpZicht</i> Koos Breen
21-sep		Finissage 'A Burning Bag' met performances en lezing door Arno van Roosmalen ihkv <i>ARW(D)</i>
23-sep		'Secret Cinema' bij ANNA RW 47 ihkv <i>Culture of Control</i>
24-sep		Ontvangst <i>Circle</i>
OKTOBER		
1-okt	t/m jan 16	C&C project 'Kunst en Politiek', 2 en 3 HAVO/VWO Maris College
1-okt	t/m dec	Lessenreeksen <i>Madurodam</i> project basisschool Zuidwester
2-okt		Bijeenkomst Min. van Infrastructuur en Milieu
3-okt		Lezing <i>Stroom Den Haag Foodprint</i> op Food expo Milaan
3-okt	t/m 13 dec	Etalagepresentatie Floris van der Zee, 'Den Haag stad zonder muren' ihkv <i>Culture of Control</i>
4-okt		Opening expo Bruno Listopad en Nikola Knežević, SHOW MORE
5-okt	en 6 okt	Atelierbezoeken door Natasha Hoare (curator Witte de With, Rotterdam)
7-okt		Kennismakingsbijeenkomst <i>Circle</i> leden
13-okt		Excursie <i>Circle</i>
11-okt		Filmprogramma 'Controle in de Film' Architectuur Film Festival Rotterdam ihkv <i>Culture of Control</i>
14-okt		Studenten KABK olv KG Gutt in bibliotheek
15-okt		Oplevering en opening 'Kijken met je handen' door Sara Vrugt bij Edith Stein College
16-okt		Atelierbezoek door Arno van Roosmalen
13-okt	t/m 19 okt	Sessies door School of Life on Tour
19-okt	t/m 23 okt	Workshops ihkv 'De Betovering'
21-okt	en 22 okt	Atelierbezoeken door Jessica Vaughan (Studio Voltaire, London)
23-okt		<i>Bibliotheeksessie</i> met Marius Lut
26-okt		Ontvangst ex-studenten KABK door afdeling SD&A
27-okt		Overdracht documentatie Haagse kunstenaars aan het RKD
31-okt	t/m 13 dec	<i>Ondertussen</i> : Karel van Laere

NOVEMBER

- 1-nov t/m dec Project 'Boldingh Beelden' bij Nutsschool M.M.Boldingh
- 3-nov Werkplaats Min. van Infrastructuur en milieu
- 5-nov Publieke les KABK studenten Artistic Research door Anna Moreno ihkv *SHOW MORE*
- 10-nov Meet up Ben Hayes (Statewatch) & Christopher Soghoian (ACLU), Nutshuis ism
Border Sessions ihkv *Culture of Control*
- 11-nov Rondleiding studenten Rietveld over *SHOW MORE* door **Nikola Knežević**
- 11-nov *The Knight's Move* lezing Dougald Hine ism BorderSessions
- 12-nov *Zefir 7*: Jaap Drupsteen
- 13-nov Ontvangst SIC Space Art Gallery Helsinki
- 17-nov **Masterclass voor kunstenaars 'Vind Je Woorden'** door *Circle* leden
- 17-nov t/m 26 jan *OpZicht* door Majda Vidakovic
- 18-nov Ontvangst *Circle* bij galerie Dürst Britt & Mayhew
- 19-nov Masterclasses 5 VWO door Piet Gispen en Floris van der Zee
- 20-nov *ADHD XXI*: De huiskamer van de stad, stadhuis Den Haag
- 22-nov Rondleiding en lezing over *SHOW MORE* door **Bruno Listopad en Nikola Knežević**
- 23-nov t/m 27 nov Studenten St. Joost in entree ruimte ihkv *SHOW MORE*
- 23-nov Live Action Research door Platform Scenografie in Internationale Zone ihkv *Culture of Control*
- 25-nov Oplevering 'lampen', Bas de Boer bij Vlierboomschool
- 25-nov Lezing door Constant Dullaart ihkv *SHOW MORE Culture of Control*
- 27-nov Opening expo, uitreiking *Ouborg Prijs 2015* Christie van der Haak, Gemeentemuseum Den Haag
- 27-nov en 28 nov Atelierbezoeken door Nathalie Hartjes (MAMA, Rotterdam)

DECEMBER

- 1-dec Kennismakingsbijeenkomst *Circle* leden
- 1-dec t/m 19 jan Workshopreeks (3x) 'Schrijven als basis' voor kunstenaars door Trees Steeghs (*Circle*)
- 2-dec Speed date bij Mondriaan Fonds
- 3-dec en 4 dec Atelierbezoeken door Nick Aikens (Van Abbemuseum, Eindhoven)
- 7-dec Rondleiding voor studenten Sandberg over *SHOW MORE* door **Nikola Knežević**
- 7-dec Bijeenkomst Min. van Infrastructuur en milieu
- 8-dec Masterclass voor Montaigne Lyceum, brugklas bij Maakhaven
- 10-dec Hosting schaakevent door ontwerpers
- 12-dec en 13 dec Presentatie door Disorderly Group Behaviour research group Sandberg Instituut olv
Nikola Knežević ihkv *Culture of Control*
- 12-dec t/m 30 jan Workshopreeks (3x) 'Schrijven als basis' voor kunstenaars door Trees Steeghs (*Circle*)
- 14-dec Opening expositie 'Om nooit te vergeten' in Atrium stadhuis
- 15-dec Lezing voor Rotary Den Haag door Arno van Roosmalen bij Pulchri
- 22-dec Workshop bij tentoonstellingen 'Held op Sokkel' en 'Om nooit te vergeten', Haags Hist. Museum
- 24-dec Oplevering 'alfabet in stippen', Niessen & De Vries (uitvoering DP6) bij BBS Moerwijk
- 29-dec Workshop bij tentoonstellingen 'Held op Sokkel' en 'Om nooit te vergeten', Haags Hist. Museum
- 30-dec Workshop bij tentoonstellingen 'Held op Sokkel' en 'Om nooit te vergeten', Haags Hist. Museum

KUNST IN DE STAD

kunst in de openbare ruimte / verleiden en verrassen

Al 25 jaar adviseert, initieert en ontwikkelt Stroom kunst in de openbare ruimte van de stad. We stellen voortdurend vragen over wat op dit moment goede kunst in de publieke ruimte is. En welke rol maatschappelijke ontwikkelingen daarin kunnen hebben.

Kunst roept onvermijdelijk vragen en gevoelens op. Soms verleidt kunst door schoonheid, soms lokt het weerstand uit, maar het kan ook onverwachte inzichten bieden. Kunst kan de ontmoeting met het onbekende soepeler maken en zo handvatten bieden om grip te krijgen op een situatie. En dat is essentieel voor een gezonde samenleving. Zeker nu. Juist daarom willen wij bewoners met uiteenlopende achtergronden en leefstijlen in hun dagelijkse omgeving in aanraking laten komen met kunst. De **openbare ruimte is bij uitstek geschikt voor zo'n verrassende ontmoeting.**

In 2015 hebben enkele van onze zogenoemde '**Grote werken**' (*Hemels Gewelf, de Beeldengalerij van P. Struycken*) extra in de belangstelling gestaan. Op verschillende manieren proberen we de aandacht voor bestaande kunstwerken te activeren. In een etalagepresentatie gewijd aan ons 25-jarig bestaan hebben wij **bijvoorbeeld ook extra aandacht besteed aan deze 'Werken'** (zie p. 59). Ook is **Stroom als adviseur** betrokken geweest bij een aantal belangrijke monumenten (*Thorbecke, Koningin Juliana*) en andere interessante kunstprojecten. En dankzij **Kunst bij scholen** bereiken we een groot aantal jonge burgers. Voor het welslagen van een kunstwerk in de openbare ruimte is maatschappelijk draagvlak essentieel. We zijn trots te kunnen melden dat er een comité is opgericht dat zich inzet voor behoud van het muurreliëf *Reconstructie Teniersstraat* van Berry Holslag. En naar alle waarschijnlijkheid zal het beheer van *Eetbaar Park* (park en paviljoen) van Nils Norman gerealiseerd in het kader van ons programma *Foodprint*, worden overgenomen door de Stichting Eetbaar Park die er al intensief gebruik van maakt.

GROTE WERKEN

Hemels Gewelf

Na de oprichting in 1990 heeft Stroom een aantal zogenoemde '**Grote werken**' gerealiseerd. Deze grootschalige en tot de verbeelding sprekende kunstwerken van kunstenaars als James Turrell en Vito Acconci zijn niet alleen beeldbepalend, ze kennen nog steeds een grote en zelfs hernieuwde belangstelling. Zo was de originele, door Turrell voor Stroom gemaakte maquette van het *Hemels Gewelf* voor het eerst sinds jaren te zien in *Expeditie Land Art* bij Kunsthof KAdE in Amersfoort. De tentoonstelling bij het gelijknamige boek van NRC-journalist Sandra Smalenburg reisde daarna door naar Stuk in Leuven.

De Beeldengalerij van P. Struycken

Een andere Stroom-klassieker is de *Beeldengalerij van P. Struycken*. Door de herinrichting van de Grote Marktstraat was een groot aantal sokkels en beelden lange tijd onttrokken aan het oog. Aan het eind van 2015 was de *Beeldengalerij* voor het eerst in volle glorie te zien: alle 40 sokkels voorzien van een beeld. De *Beeldengalerij* heeft zich ontwikkeld tot een graadmeter van de Nederlandse beeldhouwkunst. Om dat ook te blijven, zijn er in 2015 drie nieuwe opdrachten verstrekt. Femmy Otten wil met haar beeld een werk maken dat wellicht niet iedereen zal aanspreken, maar juist een enkeling plotseling zal raken en die dankzij het werk wordt geroerd. Folkert de Jong heeft zich laten inspireren door de bloedige moord op de Gebroeders De Witt. Van Navid Nuur hebben we een spannend en tot de verbeelding sprekend voorstel gekregen dat nog nader wordt uitgewerkt.

Extra zichtbaarheid: etalagepresentatie
december 2014 t/m april 2015

De expositie in het Atrium van het stadhuis (2014) en onze etalagepresentatie in 2015 maken dat steeds meer mensen de beelden opmerken en koppelen aan Stroom (zie p. 59).

STROOM ALS ADVISEUR

Stroom is als adviseur door zowel de gemeente als door particuliere organisaties betrokken bij diverse kunstprojecten, zoals de monumenten voor o.a. Thorbecke en Koningin Juliana; het geschenk van de Gemeente Den Haag bij de nieuwbouw van het ICC; een kunstopdracht door de Koninklijke Haagse Woningvereniging van 1854; maar ook ten behoeve van de Agenda Ruimte 2040. Op grond van onze

expertise en *track record* gaf de Vlaamse overheid ons opdracht om te adviseren over nieuw beleid ten aanzien van kunst in de openbare ruimte. De schoolprojecten vormen inmiddels een vast onderdeel van ons adviseurschap.

Adembenemend

Kunst bij scholen

Dankzij de regeling *Kunst bij scholen* komen schoolkinderen uit heel Den Haag - van zand tot veen - in aanraking met de hedendaagse beeldende kunst. Voor iedere opdracht wordt gezocht naar kunstenaars die het best aansluiten bij de dromen en verlangens van leerlingen en docenten. In 2015 werden maar liefst acht schoolopdrachten opgeleverd. De resultaten lopen uiteen van de restauratie van kunst uit de wederopbouwperiode tot *augmented reality*.

Sommige scholen vinden het belangrijk om hun leerlingen actief bij kunstprojecten te betrekken. Zo ontwikkelde Sara Vrugt voor het Edith Stein College het concept *Kijken met je handen*; samen met de leerlingen bouwde ze een paviljoen waarop ze kunnen *chillen*. Ook de leerlingen van de OG **Heldringschool hebben actief bijgedragen aan 'hun kunstwerk'**: Maria Roosen had hen gevraagd om de vogels te tekenen die voorkwamen in de straatnamen van hun buurt. Vervolgens zijn de tekeningen door een glasblazer in Tsjechië omgezet tot kleurrijke, glazen sculpturen die in een vide van het schoolgebouw zijn opgehangen. Het resultaat is adembenemend. Bij de oplevering zijn ook een prachtige publicatie en een poster uitgebracht.

De nieuwbouw van Nutsbasisschool Woonstede had heel wat voeten in de aarde. Afgelopen jaar is het gelukt om het mozaïek van Ootje Oxenaar uit 1964 dat de oudbouw sierde, een speciale plaats in de nieuwbouw te geven.

In 2015 zijn de volgende schoolopdrachten opgeleverd:

januari - 'mechanisch alfabet' van Roosje Klap bij College St. Paul

januari - 'Boekenworm' van De Designpolitie bij de Anemaschool

mei - '32 Vogels van glas' van Maria Roosen, OG Heldringschool

juni - restauratie en herplaatsing keramisch mozaïek van Ootje Oxenaar bij de Nutsbasisschool Woonstede

september - 'Avatar Omarmt' van Sigrid Adriaens (uitvoering Nenad Stankovic) bij de Willemsparkschool

oktober - 'Kijken met je handen' van Sara Vrugt bij het Edith Stein College

november - twee lampen van Bas de Boer bij de Vlierboomschool

december - Alfabet in stippen, schets Niessen & de Vries, uitwerking DP6 bij BBS Moerwijk

Voor ieder (een) held

Monumenten

De vraag om advies gevraagd bij de totstandkoming van monumenten dient zich in Den Haag - als hof- en regeringsstad - extra vaak aan. De procedure ligt vaak gevoelig vanwege de betrokkenheid van het koningshuis of politieke belangen en neemt daardoor veel tijd in beslag. In de tentoonstelling *Om nooit te vergeten... Welke kleur hebben onze Haagse monumenten?* in het Atrium van het stadhuis probeerden we die gevoeligheid aan de hand van diverse voorbeelden te laten zien. De tentoonstelling was tegelijkertijd een goede gelegenheid om de ontwerpen voor het Thorbecke- en het Juliana-monument publiek te maken (zie p. 42).

Thorbecke door Thom Puckey

Het door Thom Puckey ontworpen *Thorbecke-monument* is een voorbeeld van zo'n langdurig en gevoelig proces. Terwijl de kunstenaar al druk bezig is met het maken van het beeld, is de beoogde locatie nog onderwerp van discussie. Vast staat dat het werk een plek moet krijgen rond het Binnenhof, maar of de premier het vanuit het torentje kan zien, of dat het zicht voorbehouden is aan de Kamerleden is op het moment van dit schrijven de vraag. Een oplossing is in zicht en de verwachting is dat het beeld in 2016 geplaatst kan worden.

Koningin Juliana door Ingrid Mol

In 2012 stelde burgemeester Van Aartsen een begeleidingscommissie samen die onder leiding van Stroom een monument voor Koningin Juliana zou realiseren. Al in 2005, een jaar na haar dood, had de Haagse gemeenteraad daartoe het initiatief genomen. Na het vaststellen van de uitgangspunten en het uitzetten van drie schetsopdrachten is Ingrid Mol geselecteerd met een ontwerp waarin Koningin Juliana tussen de mensen staat tijdens de watersnoodramp. In het voorjaar van 2015 keurde B&W het ontwerp goed. De

beoogde locatie is het Julianaplein tegenover Den Haag CS. In het voorjaar van 2016 zal duidelijk worden welk bouwplan op het plein zal worden gerealiseerd en hoe het Juliana-monument hierin een plek krijgt.

George Maduro door Jikke van Loon

Iedereen kent Madurodam, maar helaas kennen slechts weinig mensen de naamgever zelf. 100 jaar na de geboorte van zijn oprichter wil Madurodam hier verandering in brengen. **De organisatie vroeg Stroom advies over een kunstproject** ter nagedachtenis aan George Maduro om zo **de naamgever van het attractiepark te eren en ook het charitatieve karakter van Madurodam zichtbaar te maken.**

Uit drie voorstellen koos een adviescommissie het ontwerp van Jikke van Loon. Het kunstwerk bestaat uit twee beelden waarbij de 10-jarige George naar zichzelf kijkt als volwassen held. Madurodam gaat namelijk jaarlijks op 4 mei een herdenkingsmoment organiseren waarbij telkens één kind (verbonden aan het thema Vrede en Recht) de gelegenheid krijgt zijn/haar naam in het beeld te slaan en de letters met bladgoud in te wrijven; zo verandert het loden beeld geleidelijk in stralend goud. Naar verwachting wordt het monument op 15 juli 2016, de honderdste geboortedag van Maduro, onthuld.

Parallel aan dit proces ontwikkelt en begeleidt Stroom een scholierenproject met als thema *Vrede en Recht* (zie p. 47).

Andere projecten

Leidschenveen-Ypenburg

In het nieuwe Haagse stadsdeel Leidschenveen-Ypenburg is een grote kunstopdracht verstrekt met een **totaalbudget van € 400.000**. In opdracht van de gemeente Den Haag begeleidt Stroom het gehele proces rond de totstandkoming. In 2014 koos een adviescommissie uit drie schetsontwerpen het voorstel van de Chinese kunstenaar Huang Yong Ping.

Koninklijke Haagse Woningvereniging van 1854

De Koninklijke Haagse Woningvereniging van 1854 wil een kunstwerk realiseren voor de entree van het nieuw te bouwen wooncomplex Uilebomen aan de Hekkestraat. De kunstcommissie van de woningvereniging heeft na consultatie van Stroom de Haagse kunstenaar José den Hartog geselecteerd voor het maken van een schetsontwerp voor de gevel van het nieuwe pand. Het kunstwerk is naar verwachting voorjaar 2017 gereed.

Stad Aalst

Op uitnodiging van de Stuurgroep Pilotprojecten Kunst-in-Opdracht (Team Vlaams Bouwmeester, Kunstenpunt en Agentschap Kunsten en Erfgoed) heeft Stroom de Stad Aalst geadviseerd en begeleid in de eerste fase van de totstandkoming van een grootschalig kunstproject. Een onderliggende doelstelling daarbij was om een goede basis te vestigen voor een stedelijk beleid op het gebied van kunst in de openbare ruimte met daarin een structurele rol voor de kunstinstelling Netwerk. In dit begeleidingstraject dat vrijwel het hele jaar 2015 duurde, was een werkbezoek aan Den Haag voor alle betrokkenen een sleutelmoment.

Het engagement van de opdrachtgever, de expertise van de lerende organisatie Netwerk en de wederzijdse openheid hebben dit traject gedragen. Behalve de selectie van kunstenaarsgroep Observatorium voor een concreet kunstproject en een scenario voor verdere kunsttoepassingen in het transitieproject *Denderzone*, hebben Netwerk en Stad Aalst een convenant gesloten. Daarin ligt vast dat er bij ruimtelijke planvorming structureel inbreng zal zijn vanuit een cultureel perspectief. We zijn ongelooflijk trots dat Stroom een rol heeft kunnen spelen in dit voorbeeldige proces.

James Turrell, *Hemels Gewelf* en *Roden Crater* in de tentoonstelling *Expeditie Land Art* bij Kunsthal KAdE in Amersfoort (foto: Stroom Den Haag)

Peter Struycken, *De Beeldengalerij van P. Struycken* (foto: Vincent de Boer)

Thom Puckey, model *Thorbecke Monument*, tentoonstelling *Om nooit te vergeten...* in het stadhuis (foto: Mylène Siegers)

Ingrid Mol en burgemeester Jozias van Aartsen bij de onthulling van het model *Monument voor Koningin Juliana*, tentoonstelling *Om nooit te vergeten...* in het stadhuis (foto: Mylène Siegers)

Sara Vrugt, schoolopdracht Edith Stein College (foto: Sara Vrugt)

Sigrid Adriaens, *Avatar Omarmt*, schoolopdracht Willemsparkschool (foto: Willemsparkschool)

Maria Roosen, *32 Vogels van glas*, schoolopdracht O.G. Heldringschool (foto: Gert Jan van Rooij)

De Design Politie, *Boekenworm*, schoolopdracht Prof. Mr. A. Anema School (foto: Gert Jan van Rooij)

KUNST VAN DE STAD

Haagse kunst en kunstenaars / inspireren en stimuleren

Stroom is verantwoordelijk voor het zogeheten voorwaardenscheppend (VWS) beleid voor professionele Haagse kunstenaars. We spannen ons in om deze kunstenaars zo adequaat mogelijk te ondersteunen. Daarbij zetten we in op verschillende middelen: **subsidieregelingen**, **stimulerende activiteiten** en **atelierbeleid**. Ook nemen we maatregelen om de **zichtbaarheid** te vergroten. Stroom heeft daartussen dwarsverbanden aangebracht en zo is er vertakt web ontstaan waarbij geld en inhoudelijke en praktische ondersteuning elkaar versterken. Door op te treden als initiator, intermediair, adviseur en talentontwikkelaar spelen we in op zowel specifieke behoeften en situaties als op de actualiteit van de beroepspraktijk binnen het Haagse kunstenveld.

Om goed de vinger aan de pols te houden, hebben we het afgelopen jaar een aantal aspecten van ons VWS-beleid onderzocht, onder meer met een **evaluatie** en onderzoeken ter **verkenning** van de veranderende beroepspraktijk. Een deel van de bevindingen uit deze onderzoeken hebben we al met ingang van 2016 kunnen omzetten in nieuw beleid

Aan de basis van het VWS-beleid staat de professionaliteitstoets. Alleen Haagse kunstenaars die - door een onafhankelijk commissie - als 'professioneel kunstenaar' zijn erkend, kunnen een beroep doen op de subsidieregelingen en op atelierbemiddeling. De toetsingscommissie komt drie keer per jaar bijeen om degenen die zich hebben ingeschreven op professionaliteit te toetsen en erkende kunstenaars te hertoetsen. Zij doet dit aan de hand van de ingediende documentatie en informatie en beoordeelt kunstenaars op vakmanschap, kwaliteit en zeggingskracht van het werk, marktgerichte en publieke activiteiten, en erkenning van het kunstenaarschap. Het afgelopen jaar zijn we begonnen met een toetsing uitsluitend op basis van het digitale materiaal van de kunstenaars.

Eind 2015 stonden 795 beroepsmatig erkende kunstenaars ingeschreven in het kunstenaarsbestand, waarvan de grootste groep (23%) tussen de 31 en 40 jaar oud is.

Kunstenaars ingeschreven bij Stroom (31 december 2015) naar leeftijd:

leeftijd	aantal	%
20-30 jaar	125	15,7
31-40 jaar	185	23,3
41-50 jaar	129	16,2
51-60 jaar	142	17,9
61-65 jaar	53	6,7
<u>65+</u>	<u>161</u>	<u>20,2</u>
totaal	795	100

EVALUATIE EN VERKENNINGEN

Nieuw beleid voor een veranderende beroepspraktijk

In 2015 hebben we veel tijd en aandacht gegeven aan het toetsen van het VWS-beleid. Het beleid is geëvalueerd en we hebben drie researchopdrachten als verkenningen op de toekomst laten uitvoeren. Doel was het denken over een stimulerend en innovatief kunst(enaars)beleid te voeden en vorm te geven.

Onderzoeken

Het ging om de volgende vier onderzoeken, elk met een eigen focus:

- evaluatie subsidie- en stimuleringsbeleid

In april 2015 rondde Sandra Spijkerman haar bevindingen af van de interne evaluatie van het subsidie- en stimuleringsbeleid van Stroom over de periode 2006-2013.

- efficiëntie subsidieprocedures elders

Sanne de Maijer onderzocht bij diverse landelijke kunst- en cultuurfondsen hoe de *workflow* van diverse subsidieprocedures is vormgegeven. Onderwerpen als vereenvoudiging administratieve procedures, digitalisering, transparantie en financiële controles waren punten van aandacht.

- professionaliteitstoets

Dient de professionaliteitstoets als ‘toegangspoort’ tot het VWS beleid nog gehandhaafd te blijven? Past ze bijvoorbeeld nog bij de doelen van het beleid, zijn de toetsingscriteria nog actueel, functioneert de toets als instrument nog adequaat? Om dat helder te krijgen heeft Merel Somhorst bij diverse organisaties in Nederland gesprekken gevoerd en bronnenonderzoek gedaan.

- veranderend kunstenaarschap

Vincent van Velsen en Alix de Massiac deden een inventariserend literatuuronderzoek naar het kunstenveld en het veranderend kunstenaarschap. Op bijna alle vlakken van hun praktijk zullen kunstenaars in toenemende mate worden geconfronteerd met veranderingen: inkomen, werkruimte, representatie, markt en positie binnen het kunstenveld. ‘**Multidisciplinaire onzekerheid**’ is volgens de onderzoekers kenmerkend voor de kunstenaarspraktijk anno 2015.

Bevindingen

Vanaf 2016 zullen de bevindingen van deze vier onderzoeken naast onze eigen ervaringen en ideeën nader worden uitgewerkt zodat we het VWS-beleid verder kunnen ontwikkelen. Een aantal bevindingen heeft er al toe geleid dat er per januari 2016 enkele wijzigingen in het stelsel zijn ingevoerd (zie volgende paragraaf).

Ook bekijken we hoe de uitkomsten van het landelijke onderzoek naar *kunstenaarshonoraria* in ons VWS-beleid kunnen worden meegenomen. Stroom is een van de acht musea en presentatie-instellingen die aan dit onderzoek hebben deelgenomen.

Aanpassing subsidieregelingen in 2016

Naar aanleiding van de evaluatie verkenningen voor een nieuw VWS-beleid is met ingang van 2016 een aantal wijzigingen in het subsidiebeleid doorgevoerd. Zo zijn procedures vereenvoudigd en efficiënter gemaakt. De belangrijkste wijzigingen zijn:

- De regeling PRO Kunstenaarsinitiatieven noemen we voortaan PRO Kunstprogramma. Naast kunstenaarsinitiatieven kunnen nu ook andere *non-profit* presentatie-instellingen een aanvraag indienen voor hun kunstinhoudelijke programma.
- Het kader van de PRO Premium subsidie is herzien.
- Aanvragen voor de SPOT Individuele Tentoonstellingsubsidie onder een bedrag van **€ 1.000 zijn vereenvoudigd. Daarnaast is voor deze subsidie, maar ook voor de SPOT Documentatiesubsidie een ondergrens aangebracht van respectievelijk € 300 en € 100.**
- De eindverantwoording voor zowel PRO- als SPOT-subsidies kan voortaan digitaal worden ingeleverd.
- De algemene informatie, toelichtingen en formulieren voor de OBJECT-subsidie zijn geheel herzien.
- Introductie van de nieuwe subsidie OBJECT Tijdelijk, een subsidie bedoeld voor kunstenaarsinitiatieven en collectieven als eenmalige bijdrage in de opstartkosten voor tijdelijke atelierpanden.
- Voor alle subsidies is een modelbegroting geïntroduceerd die bij aanvraag en verantwoording dient te worden gebruikt.

SUBSIDIEREGELINGEN

De Haagse kunstwereld: hoge kwaliteit en groot potentieel

Stroom kent drie soorten subsidies toe: **PRO-subsidies**, **SPOT-subsidies** en **OBJECT-subsidies**. Deze hebben tot doel het Haagse kunstklimaat te versterken en de zichtbaarheid van Haagse kunst en kunstenaars te vergroten. Hieronder gaan wij in op de resultaten en ontwikkelingen in 2015, waarbij we tussen haakjes steeds het aantal toekenningen per subsidie hebben vermeld.

PRO-subsidies 149 aanvragen - 66 toekenningen

Deze subsidies hebben tot doel dat ze bijdragen aan het kunst- en maakklimaat in Den Haag. Een overzicht van alle PRO subsidietoekenningen zijn terug te vinden in de bijlage (zie p. 86).

Wij onderscheiden zes verschillende PRO-subsidies:

- PRO Kunstprojecten financiert projecten, kunstwerken en publicaties (27)
- PRO Onderzoek maakt studiereizen mogelijk en onderzoek naar nieuwe richtingen met betrekking tot eigen werk of in relatie tot andere disciplines of naar een fundamenteel nieuwe (omgang met) materialen (11)
- PRO Kunstenaarsinitiatieven ondersteunt programmering- en uitwisselingsactiviteiten en **gastatelierprogramma's** (6)
- PRO Invest stelt beginnende kunstenaars in staat zich verder te ontwikkelen en een bijdrage te leveren aan de Haagse kunstwereld (11)
- PRO Premium financiert kunstenaars op basis van kwaliteit van het actuele werk, waarbij wordt gekeken naar de betekenis van de kunstenaar voor het Haags kunstklimaat (2)
- PRO Deo is een niet-financiële ondersteuning van activiteiten die zijn gericht op reflectie, verdieping en dialoog ter verdere ontwikkeling van het individuele kunstenaarschap of ter versterking van het inhoudelijke kunstprogramma of de (internationale) positie van initiatieven, organisaties of activiteiten (9, inclusief herhaalbezoeken)

PRO Deo-herhaalbezoeken succesvol

In 2015 hebben kunstenaar Liesbeth Bik, galerist/curator Juliëtte Jongma en curator Maxine Kopsa een serie herhaalbezoeken afgelegd bij kunstenaars en kunstenaarsinitiatieven die een PRO Deo-subsidie hebben ontvangen. Het gaat om drie of vier bezoeken van anderhalf uur verdeeld over een periode van enkele maanden. Uit het grote aantal aanvragen voor herhaalbezoeken en de vele positieve reacties mogen we concluderen dat deze constructie in een sterke behoefte voorziet. Bovendien is al regelmatig gebleken dat de kunstenaars dankzij deze bezoeken niet alleen aanzienlijke stappen in hun werk konden maken, maar ook sneller werden uitgenodigd voor exposities.

Deelnemende kunstenaars- kunstinitiatieven: Eliane Bots, Maarten Demmink, Waalko Dingemans, Risk Hazekamp, Natasja van Kampen, Ton Martens, Arianne Olthaar, David Powell, Sanne Maloe Slecht, Topp&Dubio, Billytown.

SPOT-subsidies 289 toekenningen

SPOT-subsidies worden toegekend om de zichtbaarheid van Haagse kunst en kunstenaars te vergroten. Wij onderscheiden drie verschillende SPOT-subsidies:

- SPOT Individuele tentoonstelling draagt bij aan de kosten voor tentoonstellingen en presentaties van eigen werk in binnen- en buitenland (149)
- SPOT Groepstentoonstelling draagt bij aan de kosten voor tentoonstellingen en presentaties van werk van een groep van kunstenaars in binnen- en buitenland (18)
- SPOT Documentatie draagt bij aan de kosten voor promotie van eigen werk, het vervaardigen van publicaties, fotografie, registratie en documentatie van eigen werk, het (re)construeren van een website of het inschakelen van specialisten (122)

Het aantal aanvragen is ten opzichte van 2014 toegenomen, voornamelijk voor de tentoonstellingsubsidies. Bij de SPOT Individuele tentoonstellingsubsidie wordt er steeds meer aangevraagd voor (inter)nationale tentoonstellingen: 79 voor buitenland, 49 voor Nederland en 21 voor Den Haag (ten opzichte van 2010 wordt er 50% minder voor tentoonstellingen in Den Haag aangevraagd). De tentoonstellingen vinden plaats op zeer diverse kunstlocaties, van presentatie-instellingen tot

prestigieuze musea. Daarnaast waren Haagse kunstenaars nadrukkelijk zichtbaar op internationale en gespecialiseerde beurzen, biënnales en festivals. Zo waren Haagse kunstenaars in 2015 o.a. vertegenwoordigd op de Art Brussels, Art Fair Suomi Helsinki, Art Busan Zuid-Korea, Biënnale Venetië, Biënnale Havana, World Expo Milaan, Museumnacht NCCA Nizhny Novgorod, **Curacao's Museum** Willemstad en was hun werk ook te zien bij diverse galleries in Berlijn, Londen en New York.

OBJECT-subsidies

2 toekenningen – 8 ateliers

OBJECT-subsidies hebben als doel om het aantal permanente ateliers in Den Haag uit te breiden. Deze subsidie kan op drie manieren worden aangewend:

- als bijdrage in de bouwkosten voor een permanente atelierruimte
- als bijdrage in de aankoop van een atelierwoning of atelierpand
- als bijdrage in de bouwkosten van een gastatelier/woning van kunstenaarsinitiatieven

In 2015 werden twee OBJECT-subsidies aangevraagd en ook toegekend:

- Binckhorstlaan, BINK36 i.s.m. woningcorporatie Vestia
- 1e Lulofsdwarsstraat 60, Maakhaven

STIMULERENDE ACTIVITEITEN

Stroom als initiator, intermediair, adviseur en talentontwikkelaar

De stimulerende activiteiten van Stroom maken integraal onderdeel uit van ons VWS-beleid. Hieronder volgt een overzicht van deze activiteiten die zich richten op het stimuleren van talent en excellentie, het versterken van de beroepspraktijk van kunstenaars en het vergroten van de zichtbaarheid van Haagse kunst en kunstenaars in Den Haag en daarbuiten.

TALENTONTWIKKELING

Bijeenkomst voor veelbelovende kunstenaars

9e Invest Week

1 t/m 5 juni 2015

De PRO Invest subsidie ondersteunt jonge kunstenaars in hun ontwikkeling en is bedoeld voor kunstenaars die niet langer dan vijf jaar geleden aan een kunstacademie zijn afgestudeerd. Belangrijk onderdeel van de subsidie is de *Invest Week* die we in 2015 voor de 9e keer hebben georganiseerd. Ditmaal voor 15 kunstenaars die in 2014 een *Invest* subsidie hebben ontvangen. Eén Nederlandse en negen **buitenlandse curatoren gingen bij deze 'Invest'-kunstenaars op atelierbezoek**. Ook leden van de adviescommissie PRO en medewerkers van Stroom legden in dit kader atelierbezoeken af. Voor de kunstenaars betekenen deze bezoeken een belangrijke impuls voor hun ontwikkeling. Directe resultaten van alle gesprekken zijn moeilijk meetbaar, maar we krijgen herhaaldelijk te horen dat kunstenaars naar aanleiding van de *Invest Week* contact houden met de curatoren en worden uitgenodigd voor residencies of presentaties.

In totaal vonden tijdens de *Invest Week* maar liefst 120 atelierbezoeken plaats! Daarnaast bezochten de curatoren kunstinstellingen, kunstenaarsinitiatieven en galleries in de stad en werden ze in een openbaar avondprogramma bij Stroom geïnterviewd door Eelco van der Lingen (directeur Nest, Den Haag) over hun curatorschap.

Aan het begin van de *Invest Week* is een fietsroute door Den Haag gemaakt (*Ways of seeing The Hague*) waarbij de kunstenaars hun stad lieten zien aan de curatoren. Dit werkte heel goed als introductie op de stad, maar vooral als een goed begin van de week en als eerste kennismaking met elkaar.

Curatoren: André Sousa (Porto), Camille Le Houzec & Joey Villemont (Parijs), Joerg Franzbecker (Berlijn), Kaspars Groševs (Riga), Lotte Juul Petersen (Cambridge), Max Andrews (Barcelona), Michal Novotný (Praag), Petra Heck (Amsterdam), Yane Calovski (Skopje), Valerie Verhack (Leuven)
Deelnemers: Bernice Nauta, Catinka Kersten, Dewi Bekker, Gaby Felten, Jonathan Reus, Josje Hattink, Katinka van Gorkum, Machteld Rullens, Matthias König, Matthijs Munnik, Paul de Jong, Puck Verkade, Tanja Engelberts, Thomas van Linge, Yair Callender

Aandacht voor academieverlaters

KABK Invest-programma

programma 2015/2016

Stroom wil talent signaleren en ondersteunen. Voor een aantal afgestudeerden van de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten (KABK) organiseren we daarom jaarlijks een speciaal programma. Daarin is aandacht voor hun artistieke ontwikkeling en kwaliteitsverbetering, ontplooiing, verbreding en versteviging van de professionele beroepspraktijk. Voor het programma 2015/2016 hebben we in samenwerking met de KABK en Haags kunstenaar Risk Hazekamp op basis van de kwaliteit en potentie van het werk vier academieverlaters geselecteerd die werken en wonen in Den Haag. Risk Hazekamp begeleidt hen en stelt een programma samen, rekening houdend met ieders wensen en behoeften.

Overtuigend, volwassen en rigourens

Aanmoedigingsprijs 2015 voor Abel Wolff

3 juli 2015

Met een installatie die de jury in al zijn subtiliteit heel ‘overtuigend, volwassen en rigourens’ vond, heeft Abel Wolff (Fine Arts) de Stroom Aanmoedigingsprijs 2015 gewonnen. Een eervolle vermelding was er voor Menno de Bruijn (Graphic Design) en voor Anne Kranenburg (Interior Architecture & Furniture Design). Jaarlijks wordt reikhalzend uitgekeken naar de uitreiking van deze prijs voor afgestudeerden van de KABK. Niet alleen vanwege het prijsbedrag (€ 2.000), maar vooral vanwege de erkenning en de stimulans die het biedt in de verdere ontwikkeling van het kunstenaarschap.

Jury 2015: Jaring Dürst Britt (galerie Dürst Britt Mayhew), Femmy Otten (kunstenaar), Saskia van Stein (curator, directeur Bureau Europa, Maastricht) en Adriaan Mellegers (docent/vormgever).

EXCELLENTIE STIMULEREN

Bezieling en passie

Ouborg Prijs 2015: Christie van der Haak

Christie van der Haaks veelzijdigheid, de overtuigende manier waarop ze zich op het grensvlak van kunst en design beweegt, zich van uiteenlopende materialen en technieken bedient, en de manier waarop ze haar niet aflatende bezieling en passie op anderen weet over te dragen, hebben ervoor gezorgd dat ze is gelauwerd met de *Ouborg Prijs*. De stadsprijs, vernoemd naar de Haagse kunstenaar Pieter Ouborg (1893-1956), wordt eens in de twee jaar aan een Haagse kunstenaar toegekend voor een oeuvre dat zowel lokaal als (inter)nationaal van grote betekenis is.

Naast de tentoonstelling *Sproken/Fairy Tales* in het Gemeentemuseum Den Haag en de gelijknamige publicatie geproduceerd door Stroom, ontvangt de laureaat een **geldbedrag van € 10.000**. Van der Haak heeft de tentoonstelling ten volle benut voor een hallucinerende presentatie van haar werk in de projectenzaal van het museum. Dit geldt ook voor het boek dat we in samenwerking met uitgeverij Jap Sam Books hebben uitgegeven (zie p. 58). Studio Renate Boere tekende voor het concept en ontwerp van dit rijk geïllustreerde en robuuste boekwerk, dat financieel mede mogelijk is gemaakt door het Mondriaan Fonds.

Jury Ouborg Prijs 2015: Misha Andriessen (schrijver, dichter, recensent bij Financieel Dagblad en Trouw), Marcel van Eeden (beeldend kunstenaar, laureaat 2013), Nathalie van der Lely (hoofdredacteur Jegens & Tevens, kunsthistorica, docent beeldende vorming), Arno van Roosmalen (directeur Stroom Den Haag, juryvoorzitter), Benno Tempel (directeur Gemeentemuseum Den Haag).

(Inter)nationale waardering

De toekenning van de Ouborg prijs heeft als resultaat dat Christie van der Haak is uitgenodigd om voor de tentoonstelling *The Ball* in Paleis Soestdijk voor drie kamers een werk te maken. Ook Guus Beumer van **Het Nieuwe Instituut in Rotterdam heeft haar verzocht om een ‘Christie’**. Een pastoor is volgens de Ouborg Prijs-winnaar zo enthousiast over haar ‘raam’ in het museum dat hij - als de financiën het toelaten - ook voor ‘zijn’ kerk een groot raam van circa 20 m. hoog in kleurenfolie wil laten realiseren.

En *last but not least*: op basis van de publicatie is Van der Haak door het Wolfsonian in Miami gevraagd om de buitenmuren van dit gerenommeerde museum te bekleden. Ook hiervoor moeten nog wel fondsen geworven worden, maar de uitnodiging geeft blijk van de internationale waardering.

VERSTERKING BEROEPSPRAKTIJK

Kunstenaars en kunstenaarsinitiatieven/presentatie-instellingen kunnen doorlopend advies vragen bij medewerkers van Stroom over allerlei aspecten van de beroepspraktijk. Om kennis en ervaring over de beroepspraktijk te delen, organiseerden we in 2015 ook de volgende activiteiten:

Presentaties en idee-uitwisseling jonge kunstenaars
Start up - netwerk, informatie en dialoog
3 juni 2015

In samenwerking met de KABK organiseerden we een inspirerend en informatief programma voor en over startende kunstenaars en autonoom vormgevers. Het programma bestond uit een interactief middagedeelte met presentaties door Floris Kaayk, Pia Louwerens en Gabriël Holysz; Haagse kunstenaars met een uiteenlopende beroepspraktijk. Deze presentaties werden afgewisseld met gesprekken over tendensen in de beroepspraktijk, de mogelijkheden en behoeftes die daarmee samenhangen en de betekenis die Stroom, KABK en eventueel andere organisaties voor startende kunstenaars kunnen hebben. Na een maaltijd op locatie volgde de presentatie-avond in het kader van de *Invest Week* (zie p. 25). In 2016 wordt een vervolg aan deze *Start Up* te geven.

Inhoudelijke reflectie op werk Haagse kunstenaars
Atelierbezoekprogramma

Om de zichtbaarheid van Haagse kunstenaars te vergroten, reflectie op hun werk te bieden en de bekendheid met hun werk te stimuleren, nodigt Stroom verspreid over het hele jaar curatoren, galeriehouders, kunstenaars en critici uit binnen- en buitenland uit om atelierbezoeken af te leggen. In 2015 werden er in totaal 235 atelierbezoeken afgelegd. Voor het maandelijks georganiseerde atelierbezoekprogramma kunnen kunstenaars zich opgeven door te reageren op de *open call* die we plaatsen op Facebook en de websites van Stroom en Jegens&Tevens. Dit jaar hebben in dat kader 78 bezoeken plaatsgevonden. Daarnaast hebben we dit jaar 37 PRO Deo herhaalbezoeken (zie p. 22) en 120 atelierbezoeken speciaal voor *Invest* kunstenaars georganiseerd (zie p. 25).

Uit de evaluaties blijkt dat de bezoeken veel opleveren o.a.:

- meer inzicht in eigen werk en kunstenaarschap
- scherpere kijk op eigen beroepspraktijk: profilering, professionalisering
- aanscherping van de plannen
- duidelijker innemen van een eigen standpunt, positie
- uitwisseling van ideeën
- verwijzing naar interessante, relevante literatuur en kunstenaars
- mogelijkheden toekomstige samenwerking (tentoonstelling, residency, lezing, artist-talk)
- deelname aan presentaties, tentoonstellingen
- gericht schrijven van teksten over werk
- uitbreiding en versterking van het netwerk

Voor de lijst met curatoren en deelnemers, zie bijlage op p. 87.

Inzet expertise *Stroom Circle*-leden
Workshops & Masterclass

In de afgelopen jaren heeft Stroom geïnvesteerd in het opzetten van de *Stroom Circle* (zie p. 57). De leden van de *Circle* vormen een steeds hechter wordend netwerk, denken mee over het kunstinhoudelijk programma van Stroom en stellen hun diensten ter beschikking van Haagse kunstenaars en instellingen. Een *Circle*-bijeenkomst gewijd aan talentontwikkeling leverde twee ideeën op die we hebben uitgewerkt: twee workshops voor kunstenaarsinitiatief Billytown in de Binckhorst en een masterclass en workshops tekstschrijven voor kunstenaars.

Begin 2015 was Billytown bezig met een plan om een galerie op te richten. *Circle*-lid Jan-Peter Mout heeft het team van Billytown twee workshops gegeven over het denken in relaties en het positioneren van het initiatief in de netwerksamenleving. De workshops zijn door Billytown als nuttig en waardevol ervaren. Zij hebben hun plan daadwerkelijk uitgevoerd en de eerste galeriepresentatie was tijdens *Art Rotterdam 2016*. *Circle*-lid Astrid Feiter kwam met het idee om een *masterclass* te organiseren op het gebied van communicatie en presentatie. Bij alle kunstenaars in het kunstenaarsbestand van Stroom is gepeild of ze aan een dergelijke *masterclass* wilden meedoen. Circa veertig kunstenaars gaven aan behoefte te hebben aan onder meer presentatietraining, het maken van teksten over hun werk en de inzet van *social media*. Hieruit is de masterclass *Vind je woorden, een introductie op tekstschrijven* ontstaan. Na afloop van de

avond konden kunstenaars zich inschrijven voor de *workshop*-reeks *Schrijven als basis*. Door de vele aanmeldingen is er in dezelfde periode nog een tweede reeks georganiseerd.

april – Workshops door Jan Peter Mout bij Billytown

17 nov - Masterclass 'Vind je Woorden' door Astrid Feiter (moderator), Jochem Rotteveel en Trees Steeghs

dec t/m jan - Workshopreeks 'Schrijven als basis' door Trees Steeghs

1 dec t/m jan - Workshopreeks 'Schrijven als basis' door Trees Steeghs

VERGROTING ZICHTBAARHEID

Haagse kunstenaars verdienen het om een groter publiek te krijgen. Via extra activiteiten en maatregelen zetten we ons daarvoor in. Zo plaatst Stroom internationale aankondigingen, oproepen, prijsvragen, *residencies*, e.d. op het *Bulletin Board* van de eigen website, die kunstenaars kunnen helpen bekender te worden (zie p. 61). In aanvulling op de SPOT-subsidies die ook bedoeld zijn om de zichtbaarheid te vergroten, verrichtte Stroom de volgende inspanningen:

Bron van informatie over Haagse kunstenaars

Documentatiecentrum

Stroom heeft een uitgebreid documentatiebestand van professioneel erkende kunstenaars. Voorheen bestond dat uit documentatiemappen en onze website www.haagsekunstenaars.nl. Doordat de kunstenaars steeds vaker hun documentatie alleen maar digitaal hebben en ook het zoekgedrag van de doelgroep steeds meer via internet verloopt, is het fysieke bestand in het voorjaar van 2015 opgeheven. Het grootste deel van de documentatiemappen is aan de kunstenaars geretourneerd. Een deel is aan het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie (RKD) overgedragen. Het restdeel is vernietigd.

Nieuwe database

Het updaten/actualiseren van de eigen informatie wordt door de kunstenaars op de website zelf verricht. Bezoekers kunnen op basis van verschillende criteria als discipline, thema- en materiaal zoeken. Ook kan er worden doorgelinkt naar de eigen site van de kunstenaar. De *database* wordt, behalve door de eigen medewerkers en adviescommissies, regelmatig geraadpleegd door publiek, tentoonstellingsmakers, opdrachtgevers, kunstenaars en galeriehouders.

De ontwikkelingen op het gebied van digitale en sociale media, het belang dat kunstenaars hechten aan meer zichtbaarheid en de wensen van het publiek hebben ertoe geleid dat Stroom in 2015 haar onderzoek naar mogelijkheden tot uitbreiding en verbetering van de site heeft voortgezet. Dit onderzoek zal de basis vormen van een nieuw te ontwikkelen kunstenaarsdatabase/platform voor Haagse kunst en kunstenaars.

Kunstenaarspublicaties

In het documentatiecentrum liggen nog wel de (nieuwe) kunstenaarspublicaties ter inzage. Voor bezoekers is het een manier om op een andere wijze met het werk van de Haagse kunstenaars in contact te komen. Voor de kunstenaars zelf zijn de boeken vaak een belangrijke inspiratie- en informatiebron. Een aanzienlijk deel van de recent uitgegeven Haagse kunstenaarspublicaties is ook in de boekwinkel van Stroom en *online* in de webshop te koop.

De ideeënrijkdom in Den Haag

Ondertussen-presentaties

De *Ondertussen*-presentaties tonen de *spin-off* van de subsidieverzoeken. Het is een goede manier om de diversiteit van het subsidiestelsel en de ideeënrijkdom in de aanvragen zichtbaar te maken. Ook kunnen wij zo activiteiten en projecten van aanvragers voor het voetlicht brengen die anders misschien buiten het zichtveld van het (Haagse) publiek zouden zijn gebleven.

The New Fordist Organization toonde resultaten van het onderzoek naar het effect van de toepassing van massaproductie, industrialisatie en gemechaniseerde schepping op de beeldende en performatieve kunsten. Van Nishiko, Gabey Tjon a Tham en Yota Morimoto waren er een selectie objecten, materialen en geluiden te zien die zij hadden ontwikkeld voor een ruimtevullende zintuiglijke installatie bij kunstenaarsinitiatief Quartair. Thomas van Linge toonde recente materiaal- en vormexperimenten die het resultaat waren van een experimenteel en verdiepend materiaalonderzoek. Tanja Engelberts presenteerde

werk (in ontwikkeling) dat zij maakte gedurende haar residency-periode bij de Ucross Foundation in Wyoming (VS). Marius Lut liet werken zien die voortkwamen uit het recent verschenen *Form no Form/ The Black Series*, een kunstenaarsboek dat is opgevat als kader en platform voor artistiek onderzoek en experiment. Karel van Laere tenslotte presenteerde de film *Slow* en het zwaar gehavende kostuum dat hij tijdens het maken van de film aan had.

In 2015 vonden de volgende *Ondertussen*-presentaties plaats.

10 januari t/m 15 maart - *The New Fordist Manifesto* (PRO Kunstprojecten)
21 maart t/m 10 mei - *'Project Sukebeningen', Nishiko en Gabey Tjon a Tham* (PRO Kunstprojecten)
16 mei t/m 28 juni - *Thomas van Linge* (PRO Invest subsidie)
4 juli t/m 6 september - *Tanja Engelberts* (SPOT Individuele tentoonstelling)
12 september t/m 25 oktober - *Marius Lut* (PRO Kunstprojecten)
31 oktober t/m 13 december - *Karel van Laere* (SPOT Individuele tentoonstelling)

Nieuwkomers in de Haagse kunstwereld

OpZicht-presentaties

OpZicht is een presentatieplek voor recent ingeschreven Haagse kunstenaars, veelal 'vers' van de academie. Op en in een groot wandmeubel in onze entree ruimte kunnen zij zes weken lang hun werk, passie en interesse delen met bezoekers. De geselecteerde kunstenaars zijn enthousiast en zien de specifieke plek in de entree ruimte als een uitdaging, waarbij tevens blijkt dat het hen uitnodigt om nieuwe zaken binnen hun werk uit te proberen, wat weer vaak tot de ontwikkeling van een compleet nieuw werk leidt.

De 'schilderijen' van Jef Stapel zijn gemaakt van afgedankt materiaal van verbouwingen die hij zaagt en breekt, snijdt, beitelt, plakt, spijkert en verft. Nathalie Mannaerts ging terug naar haar jeugd en toonde naast haar eigen werk beelden en teksten van haar helden. Om mensen een nieuwe en geïntensiveerde ervaring te geven van een ruimte die zij al - denken te - kennen, gebruikt Evelien Gransjean alledaagse gevonden voorwerpen en objecten om haar installaties en fotografische werken vorm te geven. Raphael Langmair stelt door middel van acties, gebaren of handelingen vragen over het maken en over de potentie van dingen die toevallig tot stand komen. Sonja Volmer maakte speciaal voor *OpZicht* een interactieve installatie, die mensen uitdaagde om nieuwe vrienden te maken. Bij Koos Breen's *Associatieve Morfologie* leidt de ene vorm tot de volgende vorm zodanig dat de vorm de inhoud dicteert, in plaats van andersom. Via speelse multimedia installaties gaf Majda Vidacovic een nieuwe vorm aan *online handelingen als 'zoeken', 'delen' en iets 'leuk vinden'*: een confrontatie met de werkelijke, fysieke resultaten van onze virtuele acties.

In 2015 vonden de volgende *OpZicht* presentaties plaats:

14 januari t/m 1 maart 2015: *Jef Stapel*
2 maart t/m 20 april 2015: *Nathalie Mannaerts*
21 april t/m 8 juni 2015: *Evelien Gransjean*
10 juni t/m 27 juli 2015: *Raphael Langmair: 'To be lost is to be fully present'*
30 juli t/m 14 september 2015: *Sonja Volmer*
17 september t/m 17 november 2015: *Koos Breen: 'Territories 2.0'*
18 november 2015 t/m 26 januari 2016: *Majda Vidacovic: 'Did you mean: anything else - part II'*

Overige activiteiten

Festival Designkwartier
29 t/m 31 mei 2015

Stroom is uitgenodigd voor de tweede editie van het driedaagse *Festival Designkwartier* dat jaarlijks wordt georganiseerd in de Zeeheldenbuurt. Tijdens dit festival krijgen getalenteerde ontwerpers de kans hun werk te tonen en te verkopen op verrassende locaties in de wijk, bijvoorbeeld bij bewoners thuis en in leegstaande panden. Het festival genereert veel landelijk publiek.

Om diverse redenen hebben we van de uitnodiging gebruik gemaakt: om de Haagse kunstenaars die werken op het grensvlak van autonome en toegepaste kunst meer zichtbaarheid te geven, om hen de mogelijkheid te bieden tot verkoop van hun werk en om een breder publiek met Stroom in contact te brengen (men kon bijvoorbeeld ook de expositie van Neil Beloufa, zie p. 41 bezoeken).

De kunstenaars Christie van der Haak, Annika Syrjämäki, Arend Groosman en de ontwerpersgroep Das Leben Am Haverkamp (DLAH) waren zelf aanwezig en gaven een toelichting aan het publiek. Allemaal hebben ze werk verkocht. Gezien het grote succes zullen we ook in 2016 deelnemen.

Stroom Invest Week 2015: Dewi Bekker + Kaspars Groševs (foto: Myung Feyen)

Stroom Invest Week 2015: Machteld Rullens + Max Andrews (foto: Myung Feyen)

Stroom Invest Week 2015: Paul de Jong + Petra Heck (foto: Myung Feyen)

Stroom Invest Week 2015: start fietstocht langs culturele plekken in Den Haag (foto: Myung Feyen)

Aanmoedigingsprijswinnaar Abel Wolff, *Het Doel en de Middelen* (foto: Katarína Gališínová, courtesy KABK)

Ouborg Prijswinnaar Christie van der Haak in haar tentoonstelling *Sproken / Fairy Tales* in het Gemeentemuseum Den Haag (foto: Eric de Vries)

Ondertussen: Karel van Laere, *SLow* (foto: Myung Feyen)

Ondertussen: Thomas van Linge (foto: de kunstenaar)

OpZicht: Koos Breen, *Territories 2.0* (foto: Myung Feyen)

OpZicht: Majda Vidakovic, *Did you mean: anything else - part II* (foto: de kunstenaar)

KUNST VOOR DE STAD

een programma over kunst en de stad / **verbeelden en verrijken**

In een tijd van ongenueanceerde meningen is ruimte voor meervoudigheid, voor twijfel, voor de omweg meer dan ooit nodig. Stroom wil die bewegingsvrijheid bieden. De kracht van verbeelding is daarbij onontbeerlijk en wij zetten die dan ook in om het denken over maatschappelijke ontwikkelingen en vraagstukken te verrijken. Dat doen we bijvoorbeeld door een langdurig verbond met een kunstenaar aan te gaan. Of door met langlopende **thematische programma's** sturing, verdieping en continuïteit te bieden. Tegelijkertijd bouwen we hiermee voort op langdurige en wederzijds verrijkende contacten met partnerinstellingen en kunstenaars.

Dit jaar zijn twee belangrijke langlopende thematische programma's gecontinueerd: *See You in The Hague (SYiTH)* en *Attempts to Read the World (Differently) (ARW(D))*. In het najaarsprogramma *Culture of Control*, onderdeel van SYiTH draaide het om controlemechanismen en de wijze waarop deze op allerlei manieren, gewenst en ongewenst invloed uitoefenen op ons leven in de stad. In *ARW(D)* kijken we op een zoekende, intuïtieve wijze naar onze wereld, de snelle ontwikkelingen en mogelijke toekomst. Voor het programma hebben we kunstenaars uitgenodigd die wellicht ons in staat stellen om deze kantelperiode opnieuw en anders te lezen.

De onderdelen van ons programma zijn opgebouwd volgens een structuur van een kern met daaromheen twee schillen. In de kern, de **tentoonstellingen**, staan kunst en kunstenaar centraal. In de eerste schil, de *Stroom School*, leggen we vanuit de tentoonstelling verbanden met **maatschappelijke thema's die op dat moment urgent zijn**. In de tweede schil betreden we het publieke domein met een grootschalig kunstproject, een performatieve wandeling, exposities in het stadhuis of bijvoorbeeld de *Stadsklas*.

Ook in onze **lezingen en debatten** als *The Knight's Move* en *ADHD* proberen we steeds vanuit de kunst in te spelen op de actualiteit met verhelderende, soms controversiële, maar altijd inspirerende visies op de stad, stedelijkheid en het publieke domein.

Tijdens de meer besloten activiteiten zoals de **bibliotheek**sessies wordt door professionals uit de kunst maar ook uit andere disciplines, kennis en enthousiasme gedeeld in wederzijds inspirerende gesprekken. En hoewel we educatie eigenlijk opvatten als integraal onderdeel van ons programma zetten we ook steeds meer in op **educatieve projecten** voor kinderen en jongeren, toegespitst op ons profiel en programma.

THEMA'S

Het lokale met het internationale verbonden

See You in The Hague

2013-2016

Met het meerjarenprogramma *See You in The Hague (SYiTH)* onderzoekt Stroom de ambitie en werkelijkheid van Den Haag als Internationale Stad van Vrede en Recht.

In 2013 en 2014 richtte *SYiTH* zich op aspecten van democratie, rechtspraak, veiligheid en conflict, veelal in een internationaal kader. Bij de debatten bleek soms hoezeer de wereld van de kunst en die van de internationale politiek en jurisdictie pijnlijk langs elkaar schuren.

Dit is ook een aspect dat in 2015 verder werd geëxpliciteerd in de tentoonstelling *A Crushed Image* (zie p. 40). Binnen *SYiTH* ontstond echter ook een idee voor een heel ander aspect van onze behoefte aan veiligheid. **Het gebruikelijke verhaal over controle is dat van angst, verzet of aanvallen. Met het programma *Culture of Control* wilden we geen dystopische scenario's schetsen of opgeheven vingers tonen, maar vanuit oprechte interesse een fenomeen bespreken dat op allerlei manieren invloed uitoefent op ons leven en de stad.**

In aansluiting daarop is het afgelopen jaar ook een aantal educatieve activiteiten georganiseerd zoals het scholierenproject in het kader van Vrede en Recht voor *Madurodam*, het *Festival De Betovering* (zie p. 48) en de masterclass gegeven door Floris van der Zee, deelnemer aan *Culture of Control* (zie p. 49).

Najaarsprogramma

Culture of Control

3 oktober t/m 13 december 2015

Het idee voor een programma rond *Culture of Control* ontstond mede naar aanleiding van de tentoonstelling *The Good Cause* (2014). In de *Stad van Vrede en Recht* speelt veiligheid op meer dan één manier een rol: in de veiligheidsmaatregelen rondom de internationale instellingen en de evenementen in dat verband; maar ook als bedrijfstak waarin Den Haag graag groot wil worden. Daarnaast zijn er psychologische, sociale, culturele en politieke aspecten die met onze behoefte aan veiligheid samenhangen. Deze aspecten wilden we nu in een uitgebreider programma met behulp van de kunsten laten zien en ervaren.

Centraal in het *Culture of Control*-programma stond *SHOW MORE*, een tentoonstelling gecureerd door choreograaf Bruno Listopad en architect/kunstenaar/ Nikola Knežević. (zie p. 42).

Hieronder volgt een overzicht van de overige onderdelen.

Etalagepresentatie en filmprogramma's

Stad zonder muren?

Waar de gemeente haar best doet Den Haag als stad zonder muren te presenteren, gebruiken internationale instellingen als Europol, Eurojust en International Criminal Court steeds zwaarder geschut om de 'vijand' buiten te houden. Muren en grachten zijn daarbij nog altijd favoriet, net als in de zestiende eeuw. Architect Floris van der Zee liet dit zien in zijn etalagepresentatie *Den Haag: Stad zonder muren?* Dat er ook onzichtbare muren zijn die controle uitoefenen, zagen we in de film vertoond bij *Secret Cinema* in het voormalige Europol-gebouw, en tijdens *Controle en Film*, het filmprogramma samengesteld door criminologe, historica en schrijfster Monique Koemans dat we in samenwerking met het Architectuur Film Festival Rotterdam (AFFR) hebben georganiseerd. Koemans en de gasten Juha van 't Zelfde (directeur Lighthouse, Brighton) en Francesco Garutti (kunst- en architectuur redacteur) deelden vanuit criminologie, nieuwe technologie en architectuur hun favoriete en veelzeggende filmfragmenten over controle in de publieke ruimte. Het gesprek vond plaats in Rotterdam als onderdeel van het AFFR.

Activiteiten in de openbare ruimte

Live action research

Er waren drie activiteiten voorzien in en over de openbare ruimte van de stad. Allereerst een ontwerpstudie geleid door het International Center for Civic Hacks (ICX) over de vraag wat het zou betekenen als we openbare locaties waar veiligheidsissues spelen, zouden vormgeven op basis van vertrouwen, in plaats vanuit wantrouwen. Wegens onvoorziene, logistieke omstandigheden ging deze niet door.

Hoe een omgeving, vormgegeven vanuit wantrouwen eruit ziet, was wel te ervaren tijdens de tweede activiteit: de *Live Action Research*-dag met Platform Scenography in de Internationale Zone. Daar was het mogelijk om te kijken en bekeken te worden - **door camera's en bewakers** - en er met mensen die in het gebied werken of wonen over hun ervaringen te spreken. **Voor de deelnemers ging een 'wereld van controle' open. De derde activiteit werd verzorgd door een groep net afgestudeerde studenten van het Sandberg Instituut, die hun onderzoek naar *Disorderly Group Behavior in Public Space* presenteerden. Vanuit het perspectief van architectuur en de sociale psychologie analyseerden zij het collectieve gedrag van mensen.**

Online platform Open!

Kontrollverlust

Het online platform Open! publiceerde een aantal artikelen en kunstenaarsbijdragen waarin werd gereflecteerd op controle, zoals *nudging*, *Kontrollverlust* en de esthetische kanten van veiligheid. Elian Somers maakte een kunstenaarsbijdrage naar aanleiding van haar bijzondere onderzoek in Washington naar de invloed van controle en veiligheid op de inrichting van de stad. Washington wordt omgeven door een ring van veiligheidsbedrijven die op veel fronten invloed uitoefenen op de planning. Dit was een mooie link geweest naar de ontwerpstudie over vertrouwen in de stad en Den Haag die zich laat voorstaan op haar aantrekkingskracht voor de veiligheidsinnovatie-industrie. Wellicht ontstaat daar binnen *SYiTH* in de toekomst nog ruimte voor.

In het kader van *Culture of Control* werden in 2015 de volgende presentaties en activiteiten georganiseerd:

23 september 2015 - *'Secret Cinema' i.s.m. het Architectuur Film Festival Rotterdam (AFFR) bij ANNA RW 47 (vh Europol)*

3 oktober t/m 13 december - *SHOW MORE, tentoonstelling (in de vorm van een installatie) door Bruno Listopad en Nikola Knežević*

3 oktober t/m 13 december - *'Stad zonder muren', etalagepresentatie door Floris van der Zee*

11 oktober 2015 - *Programma 'Controle en Film' met Saskia van Stein, Monique Koemans, Juha van 't Zelfde en Francesco Garutti tijdens en i.s.m. het AFFR*

10 november 2015 - *Meet Up met Ben Hayes en Chris Soghoian i.s.m. het International Centre for Civic Hacks (Border Sessions), Nutshuis, Den Haag*

23 november 2015 - *'Live Action Research' i.s.m. Platform Scenography, Internationale Zone, Den Haag*

12 en 13 december 2015 - *Presentatie door de Disorderly Group Behavior Research Group van het Sandberg Instituut*

Navigeren in een onoverzichtelijke wereld

Attempts to Read the World (Differently)

2014 – 2018

In het thematische programma *Attempts to Read the World (Differently)* staat niet de zoektocht naar een overkoepelende waarheid centraal, maar juist het aftasten van de veelzijdigheid aan mogelijkheden en interpretaties.

De belangrijkste veranderingen in onze huidige tijd variëren van welhaast onoverzichtelijk groot en wereldomvattend (financiële, economische en politieke crises, klimaatveranderingen, medisch technologische ethiek) tot aan klein en persoonlijk (het gebruik van sociale media, de manier waarop zorg plaatsvindt). Onze vertrouwde navigatiesystemen zijn aan herijking toe.

Met *ARW(D)* gaan we op zoek naar nieuwe betekenissen, nieuwe vormen van kennis, informatie of communicatie. Een eerste aanzet is al in 2014 gegeven met de *WeberWoche*. Dat was een kort en intensief performance- en lezingenprogramma dat uitging van het gedachtegoed van Max Weber, de socioloog die het belang van het irrationele in onze hedendaagse, gesecculariseerde Westerse maatschappij juist benadrukte.

ARW(D) ontwikkelen we in samenspraak met de kunstenaars Neil Beloufa, Fernando Sánchez Castillo, Céline Condorelli en Dunja Herzog. Kunstenaars die met hun werk het anders interpreteren en verbeelden van onze - rationale - wereld stimuleren. In eerste instantie worden de kunstenaars bij het publiek geïntroduceerd met een tentoonstelling. Later in het programma zullen ze in samenspraak met Stroom een nieuw werk produceren.

Beloufa's introductie tot het programma betrof de tentoonstelling *'Counting on People'*, een imponerende installatie waarin hij zijn videowerken toonde, ingegeven door *'how we like to rationalize desire and relationships'*. In zijn poëtisch getitelde tentoonstelling *A Burning Bag as a Smoke Grey Lotus* deelde Gareth Moore zijn interesse voor alternatieve kennisystemen als magie, antroposofie en boeddhisme in onder meer zelfgemaakte instrumenten en geluidsperformances. Fernando Sánchez Castillo werd geïntroduceerd met zijn *Tank Man*-project voor de tentoonstelling *Om nooit te vergeten*. (Voor een uitgebreide beschrijving van de tentoonstellingen, zie p.)

In 2016 wordt het programma vervolgd met de door Céline Condorelli (Eastside Projects) samengestelde *Display Show* en de tentoonstelling *Another Word for World is Forest* van Dunja Herzog bij 1646.

In het kader van *ARW(D)* werden in 2015 de volgende projecten gerealiseerd:

26 april t/m 21 juni 2015 - *Neil Beloufa: 'Counting on People'*

5 juli t/m 20 september 2015 - *Gareth Moore: 'A Burning Bag as a Smoke Grey Lotus'*

15 december 2015 t/m 15 januari 2016 - *Fernando Sánchez Castillo: 'Tank Man' project als onderdeel van de tentoonstelling 'Om nooit te vergeten'*

TENTOONSTELLINGEN

(inter)nationale scope

Over experiment, durf en collectieve creativiteit

Ângela Ferreira: *Revolutionary Traces*

8 december 2014 t/m 25 maart 2015

Een bijzondere periode in de Portugese en Haagse woningbouwgeschiedenis dient als inspiratiebron voor een installatie van Ângela Ferreira. Ze wilde ermee laten zien wat de waarde is van een utopische visie.

Verleden als inspiratiebron

'*Vorwärts und nicht vergessen*', klonk het in de tentoonstellingsruimte van Stroom. Op de achtergrond geschreeuw ... Casas, Sim! Barracas Não! Het zijn klanken die passen bij een titel als *Revolutionary Traces*, de eerste solotentoonstelling van de Portugees/Zuid-Afrikaanse kunstenaar Ângela Ferreira in Nederland. Zoals altijd bracht ze een persoonlijke betrokkenheid mee in haar werk. Dit keer niet het koloniale verleden van Portugal, maar het revolutionaire architectonische verleden, gevormd door SAAL; een ingrijpend en visionair woningbouwprogramma dat in Portugal in de nadagen van de revolutie in 1974 in het leven werd geroepen. Groepen architecten, onderzoekers en ingenieurs kregen de opdracht om samen met bewoners hun woningsituatie te verbeteren. Architect Alvaro Siza was een van hen.

Van Porto naar Den Haag

De internationaal bekende Siza leidde in de jaren tachtig de toenmalige Haagse wethouder Adri Duivesteijn rond in Porto en toonde hem ook 'zijn' woningen. Duivesteijn was zo enthousiast dat hij Siza de opdracht gaf om in de Schilderswijk een woningproject te realiseren, in nauwe betrokkenheid met de bewoners en de lokale cultuur. Deze geschiedenis inspireerde Ferreira tot het maken van twee nieuwe sculpturen die ze baseerde op Siza's woningen in Den Haag. Zowel de Portugese als de Haagse geschiedenis werden in de tentoonstelling getoond met documentair- en filmmateriaal. Adri Duivesteijn gaf een gepassioneerde toelichting tijdens de opening.

Persoonlijke betrokkenheid

Bij deze tentoonstelling hebben we ingezet op een Stroom School gericht op specifieke groepen van 30 tot 50 man. Nelson Mota (TU Delft), Jeroen Geurst (Geurst&Schulze), Ângela Ferreira en Jürgen Bock (Maumaus Lissabon) spraken, steeds vanuit hun persoonlijke betrokkenheid bij het project, over het publieke domein van de Schilderswijk, architectuur als lens om naar de samenleving te kijken en sociale woningbouw na Siza.

Spin-off: van Hoevelaken tot de Biënnale van Venetië

Revolutionary Traces is in de zomer van 2015 al opnieuw opgebouwd in het hoofdkantoor van Bouwfonds Property Development (BPD) in Hoevelaken. De presentatie was voor het fonds aanleiding om het eigen beleid met betrekking tot participatie tegen het licht te houden. Stroom werkte mee aan een lunchlezing, een seminar en een *Stadsklas* voor de medewerkers van BPD.

In het najaar van 2015 maakte het Canadian Centre for Architecture in Montreal (CCA) een presentatie over Siza's werk naar aanleiding van de schenking van zijn archief. Veel van het materiaal dat door Stroom verzameld was, is ook daar getoond. In mei 2016 zullen Siza's woningbouwprojecten, waaronder de Schilderswijk, getoond worden in het Portugese paviljoen op de Biënnale van Venetië; ook hieraan draagt Stroom bij met kennis en materiaal.

Vergruizing van ons collectief geheugen

Peter Koole, Jason File: *A Crushed Image (20 years after Srebrenica)*

22 maart t/m 12 april 2015

In 2015 was het 20 jaar geleden dat 'het drama van Srebrenica' plaats vond. Om dit te herdenken organiseerden we de tentoonstelling *A Crushed Image* met werk van de kunstenaars Peter Koole en Jason File.

A Crushed Image lag in het verlengde van eerdere aandacht voor het profiel en de status van Den Haag als *Internationale Stad van Vrede en Recht*. De tentoonstelling vormde onderdeel van het programma *SYITH*. Koole en File (tevens werkzaam bij het Joegoslavië Tribunaal) hanteren verschillende technieken om een

monolithisch beeld van de gebeurtenissen in Srebrenica te vergruizen, zoals het openbreken van het collectieve geheugen, toepassen van (wrange) humor, verduisteren van heldere feiten of recontextualiseren. Hierdoor raakt hun werk de bezoekers persoonlijk. Ook de vele professionals, zoals internationale juristen en wetenschappers, die een bezoek brachten. Het maakte een van de hoofdaanklagers van het Joegoslavië Tribunaal boos, ontroerd en stemde haar tegelijkertijd hoopvol. Ondanks de korte expositieperiode heeft *A Crushed Image* veel mensen bereikt en het nodige los gemaakt. Er zijn intensieve gesprekken gevoerd, spontaan of door ons georganiseerd, in de tentoonstellingsruimte. Maar ook daarbuiten is er geschreven en gereflecteerd: behalve op diverse kunstblogs verschenen interviews en besprekingen op gespecialiseerde blogs als *Creating Rights* (mensenrechten), *Justice Hub* (internationaal recht) en *If then is now* (erfgoed en geschiedenis). In de gids bij de expositie werd onder meer aandacht besteed aan de rol van kunst in relatie tot ingrijpende historische gebeurtenissen. En daarmee aan de verantwoordelijkheid van een instelling als Stroom.

Spin-off: paneldiscussie

Naar aanleiding van de expositie werden Jason File en Arno van Roosmalen uitgenodigd voor de paneldiscussie *Symbolic struggles or living with trauma* in het Stedelijk Museum Amsterdam op 23 april 2015.

Complex, gelaagd en ongrijpbaar

Ne'il Beloufa: *Counting on People*

26 april t/m 21 juni 2015

Beloufa's introductie tot het programma *Attempts to Read the World (Differently)* betrof de tentoonstelling *Counting on People*, een project rond de rationalisering en digitalisering van onze maatschappij en ons dagelijks leven.

Beloufa zet emotionele afhankelijkheid - het rekenen op mensen - af tegen andere manieren van rekenen. We lijken verslaafd te zijn geraakt aan cijfers in plaats van op onze intuïtie te durven vertrouwen: '*we want information, we want numbers, we want statistics, and we base our judgment on them*'. Met ruimtelijke installaties en videowerken maakte de kunstenaar ervaarbaar hoe we steeds vaker beslissingen nemen die gebaseerd zijn op *big data*, statistieken en algoritmes.

De tentoonstelling was inspirerend, verrassend en trok veel, vooral jonge bezoekers. Ten aanzien van de communicatie bleek het moeilijk om het programma overtuigend neer te zetten. Daartoe ontbrak nog de juiste omschrijving van ARW(D). Dit is voor de toekomst een belangrijk aandachtspunt.

Spin-off: vier sterren

Het NRC Handelsblad gaf de tentoonstelling maar liefst vier sterren en de recensent stelde dat 'de wereld die Beloufa in Stroom creëert precies zo complex, gelaagd en ongrijpbaar is als je van een goede hedendaagse expositie zou wensen'. Deze tentoonstelling en ons lange termijnengagement met Beloufa heeft onze geloofwaardigheid in de kunstwereld als pionierende instelling kracht bijgezet. In 2017 zal Beloufa zijn opdracht voor het maken van een nieuw werk in de context van ARW(D) voltooien.

Getuige van iets heel bijzonders

Gareth Moore: *A Burning Bag as a Smoke Grey Lotus*

5 juli t/m 20 september 2015

La Loge (Brussel) en Stroom Den Haag nodigden de Canadese kunstenaar Gareth Moore uit voor een coproductie die leidde tot twee opeenvolgende solotentoonstellingen in voorjaar en zomer 2015. Moore's interesse in alternatieve kennissystemen als magie, antroposofie en boeddhisme paste zeer goed binnen ons programma *Attempts to Read the World (Differently)*.

In de totaalinstallatie *A Burning Bag as a Smoke-Grey Lotus* kwam Moore's interesse in de fysieke en symbolische eigenschappen en functies van geluid tot uiting. Een van die eigenschappen is de helende kwaliteit die door bepaalde stromingen als yoga en boeddhisme aan geluid wordt toegeschreven. In zes kooi-achtige vitrines was een verzameling sculpturale instrumenten te zien, ingedeeld aan de hand van een door de kunstenaar geschreven compositie. De instrumenten waren allemaal door Moore vervaardigd en maakten de meest uiteenlopende geluiden die mensen, dieren of voorwerpen nabootsten. Op

grotendeels onaangekondigde momenten werden de instrumenten bespeeld door performers; het publiek gaf aan dat het zich 'getuige voelde van iets heel bijzonders'.

Voor de bezoekers was het soms wel teleurstellend dat er niet doorlopend performances werden gegeven met de instrumenten. Wanneer ze ongebruikt in de vitrines lagen, was het enkel de verbeelding van de bezoeker die ze tot leven kon wekken. Maar ook zonder performance was er genoeg te zien: de vitrines hadden vloeren van gestampte aarde, zand, tapijt, water, cement, of asfalt. Tegen de achterwand stonden grote canvas doeken beschilderd met visvoer, rattengif, inktvisinkt, motorolie, bladeren, en cement/tempera. En elk individueel instrument riep tal van associaties en mogelijke geluiden op.

Spin-off: enthousiast opgepikt

De tentoonstelling werd door de internationale kunstpers opgepikt en enthousiast ontvangen (zie perslijst, p. 63). De samenwerking met La Loge werd door beide partijen als zeer positief ervaren en zal in de toekomst worden voortgezet.

Mmv de performers: Justin Bennett, Margot Berends, Sophie Boeschoten, Brigitte Kammuller, Matteo Marangoni, Ellis Mensinga, Sylvia van der Sluys, Roelf Toxopeus en Semay Wu

Over de wereld van zelfcontrole

SHOW MORE

curatoren **Bruno Listopad en Nikola Knežević**

3 oktober t/m 13 december 2015

Centraal in het programma *Culture of Control* stond de tentoonstelling *SHOW MORE*, gecureerd door **choreograaf Bruno Listopad en kunstenaar/architect Nikola Knežević**. Stroom daagde deze choreograaf en architect/kunstenaar uit om te reflecteren op de groeiende invloed van controle op ons persoonlijke leven.

In plaats van het individu zoals gebruikelijk te presenteren als louter slachtoffer van bespiedende bedrijven en overheden, lieten **Listopad en Knežević** individuen zien die de controle over hun publieke representatie juist in eigen hand proberen te houden. Zo'n 60 *YouTube*-clips toonden registraties van persoonlijke fascinaties, obsessies en fetishes in een lege, harde, gladde, anonieme omgeving - zonder mensen. De installatie leek ons een spiegel voor te houden: hoeveel controle we ook uitoefenen in onze gebouwen en steden, de mens is een onvoorspelbaar wezen dat elke vorm van controle en anonimiteit tart met zijn verbeelding en persoonlijkheid.

In het kader van *SHOW MORE* gaven de makers een zondagse rondleiding en sprak Constant Dullaart over veranderende controlemechanismen in onze *online*-wereld. En voor één dag verhuisde kunstenaar Anna Moreno haar lokaal in de KABK naar de entreeruimte van Stroom voor een publieke les aan haar studenten *Artistic Research*. Geïnteresseerde bezoekers sloten zich bij de sessie aan.

Wisselende aantrekkingskracht

Groepen studenten hingen uren rond in de tentoonstellingsruimte, andere bezoekers waren er juist vlug uitgekeken. Er zullen weinig mensen zijn geweest die het overkoepelende programma (*Culture of Control* en *SYITH*) en de expositie in samenhang met elkaar hebben beleefd.

Een tentoonstelling is bijna nooit een directe vertaling van een vooropgezet idee. Soms verrast die zelfs de organisatie. Vanuit de aanvankelijke verbazing over de bizarre beelden, groeide bij ons geleidelijk het inzicht dat *SHOW MORE* juist aspecten belichtte, die perfect aansloten op het thema van *SYITH/ Culture of Control*. Was dit verband vanaf het begin duidelijker geweest, dan was de communicatie van het najaarsprogramma *Culture of Control* met als onderdeel *SHOW MORE* waarschijnlijk effectiever geweest.

Hedendaagse vertaling van een historische visie

Om nooit te vergeten... Welke kleur hebben onze Haagse monumenten?

15 december 2015 t/m 15 januari 2016, Atrium Stadhuis Den Haag

Met de tentoonstelling *Om nooit te vergeten. Welke kleur hebben onze Haagse monumenten?* wilde Stroom uiteenlopende bevolkingsgroepen inzicht geven in het doel, de achtergronden en de

verschillende uitingsvormen van monumenten, vroeger en nu. Sandra Spijkerman, bedenker van de tentoonstelling presenteerde in opdracht van Stroom in een speciaal hiertoe ontworpen installatie van Arend Groosman een aantal modellen.

De tentoonstelling kon opgevat worden als onderdeel van het programma *NU monument* gebaseerd op de vraag naar de (on)mogelijkheid van een hedendaags monument. Directe aanleiding waren de twee nieuwe monumenten (*Thorbecke en Koningin Juliana*) die voor Den Haag worden gerealiseerd, de expositie *Held op sokkel* die in dezelfde periode in het Haag Historisch Museum te zien was en de uitnodiging van Stichting Atrium City Hall om opnieuw in het stadhuis te exposeren.

Interactieve Tank Man

Vier clusters van verschillende soorten monumenten (staatshoofden, Thorbecke, oorlogsmonumenten en monumenten voor Vrede en Recht) gaven de bezoeker inzicht in de verschillende oplossingen voor monumenten die er door de tijd heen zijn ontstaan.

Blikvanger was het *Tank Man*-project van de Spaanse kunstenaar Fernando Sánchez Castillo. Zijn veld van 5000 kleine *Tank Man*-figuren slonk gestaag. 1500 passanten hebben een privémonumentje voor de vreedzaam protesterende Chinese student uit 1989 meegenomen in ruil voor een uitspraak over democratie en mensenrechten. **Sánchez Castillo's bijdrage was tevens onderdeel van het thematische programma *Attempts to Read the World (Differently)*** (zie p. 39).

Dagelijks was er een gastvrouw/heer van Stroom bij de expositie aanwezig om actief met stadhuisbezoekers over de tentoonstelling in gesprek te gaan. Van elk getoond monument was er bovendien een kaart met informatie beschikbaar die gratis meegenomen kon worden.

In samenwerking met het Haags Historisch Museum hebben we workshops voor kinderen van basisscholen georganiseerd (zie p. 48).

Spin-off

Stichting Atrium was blij met de tentoonstelling en ziet uit naar de volgende Stroom-expositie in november 2016. Ook de samenwerking met het Haags Historisch Museum is goed bevallen. Zodra daar inhoudelijk aanleiding toe is, zullen het museum en Stroom elkaar zeker opnieuw opzoeken.

Lezingenreeks over onallegaagse visies op de stad en het publieke domein

The Knight's Move

Stroom organiseert sinds 2009 *The Knight's Move*: een serie lezingen van toonaangevende, inspirerende en soms ontregelende internationale sprekers. In 2015 ontstond de behoefte om een aantal zaken anders te doen. We wilden van de lezingen ontmoetingen maken: tussen spreker en publiek, maar ook tussen bezoekers onderling. Dat betekende werken aan een breder lokaal draagvlak, meer gesprek en wisselwerking, een gevarieerder aanbod aan sprekers die diverse groepen bezoekers aanspreken en een ruimtelijke *setting* die de ontmoeting beter faciliteert.

Het lokale draagvlak hebben we gecreëerd door samen te werken met het Nationale Toneel/Babel, Universiteit Leiden/Campus Den Haag, The Hague International Center for Civic Hacks. De avonden vinden voortaan plaats in Zaal 3, waar ook het publiek komt dat we met *The Knight's Move* willen aantrekken. Patrick van der Hijden, die betrokken is als programmamaker bij NT/Babel, treedt op als gastheer en moderator. Hij interviewt de sprekers na hun lezing. Consequentie van deze verbreding is dat Stroom niet meer als enige afzender onder de uitnodigingen staat. Daarom hebben we ervoor gekozen een nieuwe huisstijl te laten ontwikkelen met ook een eigen website www.knightsmove.nl.

Op basis van de eerste twee 'lezingen nieuwe stijl' - in november 2015 en januari 2016 - kunnen we stellen dat de samenwerking met de verschillende culturele partners heeft geleid tot twee heel verschillende gasten, die niet spraken over hun werk, maar ter plekke werkten. Het gesprek na de lezing was aanvullend en verdiepend. Alleen het brede en grotere publieksbereik vraagt om extra inspanningen van alle partners.

De lezingen vonden op de volgende data plaats:

21 januari 2015 - Ilka Ruby

11 november 2015 - Dougald Hine

27 januari 2016 - Ingo Niermann

Platform Stad, nieuwe partner in de organisatie

Actueel Den Haag Debat (ADHD)

Met *ADHD* geeft Stroom samen met haar architectuurpartners - BNA Kring Haaglanden, Haags Architectuur Café, Het Nutshuis - impulsen aan het debat over de ontwikkeling van Den Haag. In het najaar van 2015 is daar een vierde partner bijgekomen: Platform STAD. Na het stopzetten van de subsidie aan Stroom als architectuurcentrum (per 2014) was er zowel bij de Dienst Stedelijke Ontwikkeling als bij de architectuurpartijen de behoefte om een nieuw architectuurplatform op te richten. Op basis van een haalbaarheidsonderzoek is een profiel geschetst, budget geworven bij verschillende afdelingen van de gemeente en is een directeur aangesteld per september 2015. Het Platform zal in de loop van 2016 operabel worden.

In 2015 vonden twee debatten plaats: over waarde-creatie in de stad en het twintigjarig bestaan van het stadhuis. Het debat over waarde-creatie spitste zich toe op het bouwen voor transformatie en tijdens de avond naar aanleiding het twintigjarig bestaan van het stadhuis werd besproken hoe de publieke ruimte van het stadhuis uitstraalt op de openbare ruimte van het centrum.

Het publiek is een redelijk vaste groep Hagenaars die professioneel betrokken zijn bij, of als bewoner geïnteresseerd in de ontwikkeling van de stad. De avonden worden geleid door Ruben Maes of Jan Paternotte (&Maes). Door drukte en doordat een onderwerp inmiddels aan actualiteit had ingeboet zijn er in 2015 minder debatten georganiseerd dan voorgaande jaren. De ambitie om *ADHD* waar mogelijk agenda-stellend te laten zijn door nog beter in te spelen op de actualiteit, maar ook door 'actualiteit te maken' staat nog steeds. Met het woningbouwdebat *Samenwonen* van eind 2014 is ons dat gelukt: deelnemende woningbouwcorporaties zijn naar aanleiding van deze *ADHD* weer met elkaar in gesprek geraakt.

De debatten vonden op de volgende data plaats:

7 april 2015 - ADHD XX: 'Ten minste houdbaar tot...' met ontwerper/criticus Ed van Hinte, ontwikkelaar Coert Zachariasse en architect Job Roos
10 november 2015 - ADHD XXI: 'De huiskamer van de stad' met Casper Postma, Matthijs de Boer, Adri Duivesteijn, Rijk Rietveld, Hans Kollhoff, Herman Hertzberger, Kees Rijnbout, René Vlaanderen, Erik Pasveer en Joris Wijsmuller.

Vormgeving centraal

Ontwerperscafé Zefir7

Een dynamisch programma van lezingen en performatieve presentaties over de nieuwe praktijken binnen het vak ontwerpen.

Sinds 1998 organiseert Ontwerperscafé Zefir7 maandelijkse bijeenkomsten. De laatste jaren bij Stroom Den Haag, waar de avonden acht keer per jaar op de tweede donderdag van de maand plaatsvinden. Het ontwerperscafé biedt een podium voor alle vormen van het ontwerpersvak en wordt financieel ondersteund door BNO Kring Den Haag in samenwerking met Stroom. Het inspirerende, open en informele karakter van het programma zorgt steeds weer voor een hoge opkomst van studenten en docenten van de KABK, ArtEZ (Arnhem), Willem de Kooning Academie (Rotterdam), Design Academy (Eindhoven), AKV/St. Joost, professionals en andere belangstellenden.

De bijeenkomsten vonden op de volgende data plaats:

15 januari 2015 - Zefir7 redactie, 'Om mee te doen, de fascinerende wereld van curieuze instructiefilmpjes'
12 februari 2015 - Ramiro Espinoza, krulletters op de ramen van Amsterdamse café's
12 maart 2015 - Martijn Rijken, 'Fire-up that Fox', een illustrator in hart en nieren
9 april 2015 - Rolf Coppens van Grrr, met zijn widget voor het Rijksmuseum kunnen kunstliefhebbers wereldwijd de collectie bewonderen
21 mei 2015 - Roosje Klap, onorthodoxe grafische vormgeving en letterontwerp
17 juni 2015 - Pinar&Viola, 'Ecstatic Surface Design. From the streets of the internet. Totalitarian, decadent, monstrous and sexy'
10 september 2015 - 'Nieuwe Lichting', afstudeerprojecten van Eline van der Ploeg (KABK), Asja Keeman (ArtEZ Arnhem), Joanne Hakkert (ArtEZ Arnhem), Mentaxis, Loes Claessens en Kirsten Spruit (WdK Rotterdam), studentencollectief Zest, Boris Acket (HKU)
12 november 2015 - Jaap Drupsteen, 'Een cirkel van beeld en geluid'

EDUCATIEVE PROJECTEN

We verklaren vaker dat we ons programma als educatie zien, waarmee we willen benadrukken dat educatie vanzelfsprekend onderdeel van onze activiteiten is. Daarvan is de **Stroom School** die we bij de tentoonstellingen organiseren, een belangrijk voorbeeld. Ook onze **Stadsklassen** dragen bij aan kennisuitwisseling en verdere verdieping voor en door professionals. Daarnaast organiseren we projecten zoals workshops, ontvangsten en atelierbezoeken speciaal voor kinderen uit het **primair en voortgezet onderwijs**.

Verdiepingsprogramma **Stroom School**

Parallel aan de tentoonstellingen werden ook in 2015 onder de noemer *Stroom School* zondagse rondleidingen, workshops, lezingen en lunches georganiseerd met het doel om bewustzijn te creëren, kennisuitwisseling te realiseren, de dialoog te bevorderen en betrokkenheid te stimuleren. Alle Stroom School-activiteiten zijn terug te vinden in het chronologisch overzicht op p. 9.

Learning by doing **Stadsklas**

De *Stadsklas* is een intensief en onorthodox lesprogramma dat zich onder het motto *learning by doing* richt op het in de praktijk onderzoeken en leren van vaardigheden om de stad te ontwikkelen. *Stadsklas* bestaat sinds 2014 en wordt georganiseerd in samenwerking met Tim Devos, Willemijn Lofvers en Hans Venhuizen. In 2015 is een *weblog* voor de Stadsklassen ontwikkeld.

Onderzoek en overdracht

De *Stadsklas* combineert onderzoek en overdracht. Het onderzoek richt zich op de nieuwe rollen en vaardigheden van ruimteveranderaars als stedenbouwers, architecten en kunstenaars, die een alternatieve werkwijze ontwikkelen om de stad tot ontwikkeling te brengen. De overdracht vindt plaats tijdens de *Stadsklas*-dagen waarin architecten, kunstenaars, ontwikkelaars en onderzoekers met elkaar een dag op pad gaan om diverse praktijken bezoeken, doorgaans onder leiding van twee gidsen. De ervaringen tijdens de dagen worden meegenomen in het onderzoek, en andersom, het onderzoek voedt ook de overdracht tijdens de *Stadsklas*.

Onvermoede potenties

In 2015 vonden *Stadsklas*-dagen plaats in Brussel, Amsterdam en Oostende. We bezochten onder meer een verborgen stadstuin en bron in Brussel, een café met uitstraling op openbare ruimte, een voormalig krakersbolwerk, een tijdelijke broedplaats en de rafelranden van een badplaats. We leerden over activisme, over kijken, over zelf onderzoek doen, over het vormen van een gemeenschap, over het creëren van mede-eigenaarschap, over het vasthouden aan je eigen idealen.

Op aanvraag

In 2015 wilden we experimenteren met een *Stadsklas* 'op aanvraag', in eerste instantie voor onderwijsinstellingen. Een poging om een *Stadsklas* in opdracht van de Amsterdamse Academie van Bouwkunst te organiseren strandde op logistieke problemen, maar voor het Sandberg Instituut gaven we een *Stadsklas*-workshop. Toen Vrijstaat O uit Oostende Stroom benaderde met de vraag om samen te werken rond hun *Research Residency* in september, stelden we een *Stadsklas* voor ter introductie van de *residency*. Ook Bouwfonds Property Development gaf Stroom de opdracht om een specifieke *Stadsklas* te organiseren voor haar medewerkers rond het thema participatie. Deze vond in januari 2016 plaats.

Stadsklas-beginselen

Door de ervaringen met het werken-in-opdracht kunnen we ook meer zeggen over de beginselen van de *Stadsklas*. Wat maakt een *Stadsklas*-aanpak nu onderscheidend van een gewone excursie, workshop of symposium? Dat heeft vooral te maken met de reis als collectief leerproces: het samen bezoeken van locaties, het buiten en in beweging zijn, het met elkaar in gesprek zijn over vaardigheden, het leren van de groep waarin iedereen amateur en expert tegelijk is, de keuze voor twee gidsen met uiteenlopende

praktijken die hun ervaringen delen, de onverwachte plekken en plotwendingen. In 2016 zullen we deze ingrediënten nog sterker maken in een nieuwe serie *Stadsklassen*.

De *Stadsklassen* vonden plaats op de volgende data:

26 juni 2015 - 'Het onbenutte benutten' (Brussel) o.l.v. Thomas Lommée (Intrastructures) en Jim Segers (Citymine(d))

7 september 2015 - 'Community Building' (Amsterdam) o.l.v. Elien van Riet (Stichting NDSM) en Steven Delva (Delva Landscape Architects)

12 september 2015 - 'Landlopen' (Oostende) o.l.v. Hans Jungerius

Extra inzet op rijk geschakeerd aanbod Primair en voortgezet onderwijs

We zetten steeds meer in op educatie aan kinderen en jongeren. Vandaar dat Stroom sinds 2013 samen met Art-S-Cool, Gemeentemuseum Den Haag, Haags Kinderatelier, Heden en Nest deel uitmaakt van de zogeheten Alliantie Beeldende Kunst die zich onder begeleiding van CultuurSchakel - middels *pilots* - richt op de ontwikkeling van de doorlopende leerlijn *Cultuureducatie op zijn Haags*. Daarnaast hebben we het afgelopen jaar veel extra projecten met kinderen geïnitieerd en - deels al - gerealiseerd.

Pilots

Cultuureducatie op zijn Haags

2013-2016

De leerlijnen in het kader van *Cultuureducatie op zijn Haags* - van beeldende kunst tot aan film, podiumkunst en nieuwe media - worden gemaakt door groepsleerkrachten van Haagse basisscholen in samenwerking met vertegenwoordigers van de culturele instellingen. De alliantie streeft ernaar ook meer kunstenaars bij de projecten te betrekken.

De leerlijn moet resulteren in een modulaire opzet van lespakketten, waarbij relaties worden gelegd met het onderwijs in andere domeinen. Implementatie van het totale aanbod vindt plaats in 2017. In de aanloopfase vinden er met de samenwerkende scholen *pilots* plaats om de thema's en de aanpak met de leerlingen te testen. De *pilot* waarvoor de *Beeldengalerij van P. Struijcken* het onderwerp is, oogst zoveel succes, dat we een lesbrieven hebben laten maken door Ingrid Mol van wie ook een sculptuur in de galerij is opgenomen.

Community of Practice (CoP)

2015 t/m 2016

Vanuit haar visie op educatie en talentontwikkeling, ontwikkelt Showroom MAMA een specifiek op het programma van Stroom toegesneden educatie- en participatiebeleid waarin non-formeel leren centraal staat: de *Community of Practice* (CoP). Een CoP maakt het mogelijk om verschillende doelgroepen actief bij de interne organisatie te betrekken. De CoP is vanaf een pril stadium bij de ontwikkeling van een activiteit betrokken en krijgt een rol in het realiseren van ons publieksprogramma *Stroom School*.

De groep bestaat uit mensen van binnen en buiten Stroom die een gemeenschappelijk belang of passie delen, maar in opleiding, achtergrond en ervaring verschillen. Zij doen mee op basis van een intrinsieke motivatie om samen te leren over een specifiek onderwerp. Eind dit jaar is met de CoP een *pilot* gestart rond de tentoonstelling *Another Reality. After Lina Bo Bardi*. De CoP wordt begeleid door Margriet Brouwer van MAMA.

Projecten

Madurodam: Vrede en Recht

januari 2015 t/m juni 2016

Madurodam heeft de ambitie uitgesproken een kunstproject te willen realiseren dat tot doel heeft de naamgever van het attractiepark te eren en het charitatieve karakter van Madurodam zichtbaar te maken. Stroom heeft geadviseerd bij de opdracht voor een kunstwerk dat in juli 2016, op de 100ste geboortedag van George Maduro, op het plein voor Madurodam wordt onthuld (zie p. 15).

Parallel aan dit proces ontwikkelt en begeleidt Stroom een scholierenproject met als thema *Vrede en Recht* in aansluiting op ons programma *SYiTH* (zie p. 37). We hebben gekozen voor een project op maat zodat de aanpak kan aansluiten bij de specifieke school, wensen en leerdoelen. Het project blijkt een groot succes. Er doen maar liefst 15 scholen en ruim 1000 leerlingen aan het project mee. Bij de ideeontwikkeling, begeleiding en uitvoering zijn 47 Haagse kunstenaars betrokken. Het project is in september gestart en eindigt in juni 2016 met een eindpresentatie van alle uitgewerkte ideeën. Een substantiële bijdrage van Stichting Madurodam Steunfonds maakt de realisering van dit project mede mogelijk.

Art Explosion bij Don Bosco

10 en 11 augustus 2015

Stichting Don Bosco zit in een gebouwencomplex in het landgoederengebied in Rijswijk. Jaarlijks verblijven er tijdens de zomervakantie grote groepen kinderen in de leeftijd van 4 t/m 15 jaar. Ze worden er door middel van uiteenlopende activiteiten vermaakt. Op verzoek van Don Bosco heeft Stroom voor het programma van 2015 de kunstenaar Frank Niessen aangedragen. Onder zijn leiding en geassisteerd door een groot aantal vrijwilligers, werkten ruim 200 kinderen met 50 vrijwilligers op het buitenterrein van Don Bosco aan de uitvoering van het project *Art Explosion* dat resulteerde in verrassende en *science fiction*-achtige bouwwerken. Het was voor de kunstenaar een zware klus, maar het enthousiasme en de creativiteit van de kinderen en vrijwilligers beloonden alle moeite.

Festival De Betovering

19 t/m 23 oktober 2015

Voor *Festival De Betovering* initieerde Stroom twee series workshops voor kinderen van 9-12 jaar, van respectievelijk Bas de Boer en Judith van der Meer (*V van Vrijheidsmasker*) en Anne Marie van Rees (*Hangman vs. Peaceman*). Beide sloten aan op het thema *Vrede en Recht* van het Madurodam scholierenproject en het langer lopende Stroom-programma *SYiTH* (p. 37). De workshops vonden plaats in een goed geoutilleerd leslokaal van Madurodam. In totaal deden 30 kinderen mee. De tegenvallende opkomst houdt waarschijnlijk verband met de decentrale locatie.

Held in beeld

22, 29, 30 december 2015, 2 januari 2016

Aansluitend op de tentoonstellingen *Om nooit te vergeten* in het Atrium van het stadhuis (zie p. 42) en *Held op Sokkel* in het Haags Historisch Museum hebben dit museum en Stroom samen de workshops *Held in beeld* georganiseerd voor kinderen tussen 6-12 jaar. Kunstenaars André Kruysen en Dorá Benyó gaven er elk een eigen invulling aan. De in de ochtend geplande workshops ontvingen geen aanmeldingen, maar die in de middag hadden een goede opkomst. Aan vier workshops deden 56 kinderen mee. De praktijk heeft ons geleerd dat het vullen van workshops in een vakantieperiode zoals het Kerstreces, extra inzet en initiatief vereisen om kinderen te bereiken en te enthousiasmeren. In ieder geval zullen het komende jaar vakantiewerkshops niet meer worden gepland in de ochtend.

Cultuur en Communicatie-project Maris College

september 2015 t/m januari 2016

Het *Cultuur en Communicatie-project (C&C)* is een initiatief van het Maris College dat is bedacht om leerlingen op een onderzoekende manier kennis te laten maken met het belang en de betekenis van kunst en cultuur, voor henzelf en voor de maatschappij. Dit jaar kwamen politieke en maatschappelijke thema's aan de orde, van migratie en vluchtelingen tot aan religie en zinloos geweld.

In opdracht van Stroom gaven Art-S-Cool, Robbin Butter, Melissa Cruz, Pierre Derks, Ibrahim Ineke, Frank Niessen, Ingrid Rollema en David Veneman artistieke input voor dit project. Zij werkten met 90 leerlingen van 2 en 3 HAVO en VWO op school, op het atelier en op buitenlocaties. Begin 2016 presenteerden de leerlingen de resultaten. Die liepen uiteen van cabaret tot *stopmotion*-films. Verrassend - of eigenlijk ook weer niet - want de kunstenaars waren tijdens het proces nog weleens tegen de nodige eigenzinnigheid van hun pupillen aangelopen.

Masterclass Kunst

19 november en 8 december 2015

Binnen het voortgezet onderwijs worden steeds meer *masterclasses* georganiseerd in samenwerking met culturele instellingen. Leerlingen worden aangespoord om actief deel te nemen aan het programma bestaande uit presentaties en workshops, op het atelier, bij de instelling of in de openbare ruimte.

Ruim 30 leerlingen uit diverse brugklassen van het Mouton Lyceum bezochten de kunstenaars Kevin Bauer, Bart Groenewegen en Andries Micke op hun werkplek in Maakhaven. De leerlingen waren erg onder de indruk van de kennismaking met de kunstenaars en hun praktijk.

Een groep van 37 leerlingen 5 VWO van de scholen Maerlant, Haganum, Dalton Den Haag en Haags Montessori Lyceum kreeg op 19 november bij Stroom een combinatie van theorie en praktijk van architect Floris van der Zee (zie ook p. 38) en fotograaf Piet Gispen. Na een lezing van deze kunstenaars gingen de leerlingen met hen op pad om de stad vanuit een eigen perspectief te bekijken en fotografisch vast te leggen. Het enthousiasme van de kunstenaars en de deelnemers maakte dit project tot een leuke en leerrijke ervaring

Educatie gekoppeld aan *Kunst bij scholen*-projecten

1 mei en 15 oktober 2015

In verband met de door Stroom begeleide kunst opdrachten bij scholen, zijn door twee betrokken kunstenaars educatieve projecten voor de leerlingen gerealiseerd. Maria Roosen maakte in mei het boekje *32 Vogels van glas* naar aanleiding van haar gelijknamige installatie bij de O.G. Heldringschool, dat als een prachtig hulpmiddel dient bij lessen kunsteducatie. Bij het Edith Stein College werd op 15 oktober de ingebruikname van het paviljoen dat Sara Vrugt samen met de leerlingen had ontworpen, spectaculair ingeluid: alle 150 leerlingen deden mee aan een muzikale workshop door Slagwerkgroep Den Haag (zie p. 14).

Succesvol

Terugblikkend op het afgelopen jaar kunnen we constateren dat de educatieve projecten zowel inhoudelijk als qua bereik, geslaagd zijn. We hopen dit succes het komende jaar te kunnen continueren. We weten echter al dat het grote scholierenproject in samenwerking met Madurodam in 2016 extra aandacht en financiële middelen zal vergen, waardoor we ten aanzien van de overige educatieve projecten scherpe keuzes moeten maken.

BIBLIOTHEEK

Toegankelijk onderzoekscentrum

Wij maken onze rol en functie als onderzoekscentrum op het gebied van kunst en de stedelijke omgeving mede inzichtelijk door de opbouw van onze bibliotheekcollectie. Deze geconcentreerde verzameling boeken en tijdschriften belichaamt het idee van de bibliotheek als creatieve plek waar nieuwe ideeën kunnen ontstaan. De collectie boeken is geordend naar thema's die onderling verbonden zijn. Deze thema's maken ons streven inzichtelijk om actief te zijn op het terrein waarop vanuit de verbeelding van de kunst gekeken wordt naar maatschappelijke ontwikkelingen. Door veelzijdigheid binnen de specialisatie, en de expertise van de medewerkers fungeert de bibliotheek als kenniscentrum voor bezoekers - kunstenaars, studenten, architecten, vormgevers, wetenschappers en journalisten - en als inspiratiebron voor de staf en het programma van Stroom.

Eind 2011 zijn we gestart met bibliotheeksessies, regelmatig terugkerende informele bijeenkomsten die een combinatie zijn van tafelgesprek en boekenclub. Hiermee versterkten wij het idee van de bibliotheek als sociale plek om kennis te delen. In 2015 worden daarnaast ook bijeenkomsten in de bibliotheek georganiseerd door derden, zoals sessies met studenten van de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten. Met de bibliotheek als bron van informatie hebben we dit jaar ook weer een aantal etalages ingericht (zie p. 59).

Inspiratiebijeenkomsten

Bibliotheeksessies

Dit jaar zijn er twee bibliotheeksessies georganiseerd. Daarbij is een kleine groep vakgenoten uitgenodigd intensief kennis te maken met een toonaangevend kunstenaar of vormgever uit Den Haag. Aanleiding is een recente publicatie van de hoofdgast, waarbij het gesprek gaat over inspiratieboeken uit zijn of haar persoonlijke bibliotheek, over de manier van werken en de plaats die de kunstenaar inneemt in de wereld. Met de sessies, waarbij tot nu toe ongeveer 140 kunstenaars betrokken zijn geweest, versterken we de band tussen Haagse kunstenaars onderling en met Stroom zelf.

Dit jaar waren Puck Verkade en Marius Lut de genodigde kunstenaars. Verkade ging in op vele aspecten van het begrip stilte. Aanleiding was haar zoektocht naar stilte tijdens een *residency* in een afgelegen dorp op IJsland. Zij besprak hoe zij voor haar documentairefilms op verschillende plekken in de wereld onderzoek doet door zich totaal onder te dompelen in de omgeving die haar nieuwsgierigheid prikkelt. De aanleiding om Marius Lut te vragen was het boek *'Form no Form'*, waaraan hij de laatste hand legde. Voor de structuur van het boek heeft hij zich laten inspireren door de functies van een imaginair gebouw. Aan de hand van meegenomen materiaal liet hij zien dat zijn kunst zich ontwikkelt in dialoog met, maar ook losgezongen van, het werk van bevriende en bewonderde kunstenaars.

De uitwisseling van persoonlijke inspiratiebronnen wordt door de deelnemers erg gewaardeerd; in de praktijk komt het maar weinig voor dat er tussen kunstenaars onderling geconcentreerd gesproken wordt over de inhoud van hun werk. Ook worden er veel waardevolle contacten gelegd. Na de sessies plaatsen we een verslag op de website en sociale media, aangevuld met een lijst met de boeken/inspiratiebronnen van de genodigde kunstenaar. Inmiddels staan er zestien verslagen *online*.

De sessies vonden plaats op de volgende data:

10 april 2015 - Puck Verkade

23 oktober 2015 - Marius Lut

Tentoonstelling Angela Ferreira: *Revolutionary Traces* (foto: Hein van Liempd)

Tour door de Schilderswijk met Nelson Mota i.h.k.v. *Revolutionary Traces* (foto: Stroom Den Haag)

Tentoonstelling *A Crushed Image (20 years after Srebrenica)*, werk Peter Koole (foto: Peter Hilz)

Tentoonstelling *A Crushed Image (20 years after Srebrenica)*, werk Jason File (foto: The Rodina)

Tentoonstelling Neil Beloufa, *Counting on People* (foto: Hein van Liempd)

Tentoonstelling Neil Beloufa, *Counting on People* (foto: Stroom Den Haag)

Tentoonstelling Gareth Moore, *A Burning Bag as a Smoke-Grey Lotus* (foto: Gerrit Schreurs)

Tentoonstelling Gareth Moore, *A Burning Bag as a Smoke-Grey Lotus* (foto: Gerrit Schreurs)

Tentoonstelling *SHOW MORE* (foto: Gerrit Schreurs)

Performative Research, publieke les, Anna Moreno en studenten Artistic Research, KABK (foto: Stroom Den Haag)

Tentoonstelling *Om nooit te vergeten... Welke kleur hebben onze Haagse monumenten?*
 (foto: Mylène Siegers)

Tentoonstelling *Om nooit te vergeten... Welke kleur hebben onze Haagse monumenten?*
 Fernando Sánchez Castillo, *Tank Man* (foto: Mylène Siegers)

PUBLIEK EN BEREIK

pers en bezoekers / impact en output

Voor Stroom gaat kwaliteit altijd boven kwantiteit. Ook in de communicatie. Daar ligt de nadruk in de eerste plaats op de aard en kwaliteit van de overdracht en in het verlengde daarvan op het bereiken van een divers, gelaagd en zo groot mogelijk publiek. Daarom richten we ons tegelijkertijd tot een geïnformeerde groep als tot personen en partijen die zich buiten het kunstenveld bewegen. We willen bezoekers en partners vooral deelgenoot maken, mee laten denken en doen. Ons doel is **dat de thema's die** omwille van hun urgentie onze aandacht krijgen, ook landen bij andere groepen in onze samenleving. Daarvoor zetten we uiteenlopende middelen in: **online posts** en mailings, **publicaties, etalagepresentaties**, een *Stroom Circle*. Een grote kracht is ook ons persoonlijk contact. We zoeken het publiek op.

Draagvlak: reflectie en verbreding

Hoe herkenbaarder of actueler het thema en hoe bekender de kunstenaar, hoe meer publiek er doorgaans voor een activiteit is. De opkomst voor onze activiteiten is in dat opzicht altijd wisselend. Wat echter is toegenomen is de gerichte interesse. Dat merken we met name bij het *Stroom School-programma*, lezingen als *The Knight's Move* en ontwerperscafé *Zefir7*. Die activiteiten trekken aandacht van diverse gespecialiseerde groepen, met name studenten en professionals die ook regelmatig terugkeren.

We merken dat de huidige tijd om een andere manier van communiceren vraagt. Sociale media en een persoonlijke benaderingswijze zijn cruciaal. Om onze communicatie te verbeteren, zijn medewerkers van Stroom regelmatig actief als baliemedewerker. Hun ervaringen bij het ontvangen en informeren het publiek gebruiken we bij de ontwikkeling van een nieuwe, effectievere strategie.

Hosting: gastvrij en (l)eervol

Steeds meer initiatieven en organisaties zoeken presentatieruimte voor hun eigen programma bij Stroom. We ontvangen hen graag en gastvrij, afhankelijk van het thema en de praktische mogelijkheden. Dit jaar waren het de *Bio Art & Design Award*, de *BNG Cultuurprijs* met bevlogen lezingen door Floris Kaayk en Bram De Jonghe, de respectievelijke winnaars van de *Volkscrantprijs* 2014 en 2015; *The School of Life* met workshops en werksessies over fundamentele levensvragen; en de *Royal Chess Club* voor progressieve, grafisch ontwerpers met een combinatie van lezingen en schaken. Deze druk bezochte bijeenkomsten zorgden niet alleen voor een nieuw publiek, maar boden ons ook een leervolle ervaring.

Stroom Circle, maatschappij en ondernemen

In 2014 zijn we gestart met het opzetten van de *Stroom Circle* die momenteel 70 leden telt. De *Circle* is een maatschappelijke denktank die ten aanzien van ons inhoudelijke programma en het VWS-beleid, een adviserende en bemiddelende rol vervult en bijdraagt aan de versterking van ons ondernemerschap. Enkele leden hebben hun kennis en expertise al beschikbaar gesteld. Hun inzet is positief ontvangen (zie p. 28). Eind 2016 moet de *Circle* min of meer compleet zijn en qua achtergrond uit een grotere diversiteit bestaan.

Representatie elders

De staf van Stroom neemt regelmatig deel aan presentaties, debatten en stadsgesprekken over kunst en politiek, verzorgt lezingen en workshops bij opleidings- en kunstinstellingen in binnen- en buitenland en bekleedt het voorzitterschap van De Zaak Nu, de belangenvereniging voor presentatie-instellingen beeldende kunst.

PUBLICATIES

Stroom Den Haag heeft dit jaar een select aantal publicaties uitgegeven. Voor de productie en (internationale) distributie van de omvangrijke publicatie over Christie van der Haak in het kader van de Ouborg Prijs 2015 werd samengewerkt met Jap Sam Books.

Direct in de entreerimte bevindt zich onze boekwinkel. Naast de eigen uitgaven zijn er boeken en tijdschriften te vinden **die aansluiten op de thema's en inspiratiebronnen van het programma van Stroom**. We beperken ons daarbij niet tot kunstboeken alleen. Boeken over kunsttheorie, architectuur, natuur, vormgeving, literatuur, filosofie, economie, maatschappij en politiek maken deel uit van het brede assortiment. Ook prachtige kunstenaarsboeken van Haagse kunstenaars. De winkel mag zich verheugen in een groeiende belangstelling; dat zien we niet alleen aan het groeiende aantal bezoekers dat er graag en lang rondneust, maar ook aan de stijgende verkoopcijfers.

Christie van der Haak, *Sproken / Fairy Tales*

Publicatie ter gelegenheid van de Ouborg Prijs 2015

Tekst: Christie van der Haak, Eline van der Haak, Philip Peters, Anke Roder, Nicole Roepers, Arno van Roosmalen, Wilma Suto

Vormgeving: Studio Renate Boere

Fotografie: diverse fotografen

Taal: Nederlands / Engels (vertaling: Willem Kramer, Marie Louise Schoondergang, Ulrica Yland)

ISBN: 978-94-90322-60-1

Uitgever: Stroom Den Haag en Jap Sam Books, 2015

Prijs: € 30,-

Maria Roosen, *32 Vogels van glas*

Publicatie en poster bij de gelijknamige schoolopdracht bij de O.G. Heldringschool in Den Haag

Tekst: Maria Roosen, Vincent de Boer

Vormgeving: Julius van der Vaart

Fotografie: Ciel van Dooren, Liedeke Kruk, Maria Roosen, Gert Jan van Rooij, Julius van der Vaart

Taal: Nederlands

ISBN: 978-90-823089-0-8

Uitgever: Maria Roosen i.s.m. Stroom Den Haag, 2015

Prijs boek: € 10,- ; poster: € 10,- euro; boek + poster: € 17,50

Stroom Tentoonstellingsgidsen

Bij de tentoonstellingen van Stroom worden informatieve en rijk geïllustreerde gidsjes in het Nederlands en Engels uitgegeven. Ze worden gratis uitgereikt aan de bezoekers en zijn ook als pdf te downloaden via de website. In 2015 waren er gidsjes bij de volgende tentoonstellingen: *Ángela Ferreira: Revolutionary Traces; A Crushed Image (20 years after Srebrenica); Neil Beloufa: Counting on People; Gareth Moore: A Burning Bag as a Smoke-Grey Lotus en SHOW MORE*.

ETALAGEPRESENTATIES

De etalagepresentaties houden altijd verband met Stroom, ons programma en de actualiteit. Met de bibliotheek als bron van informatie worden de etalages ingericht. Veel passanten blijven staan, kijken en lezen zorgvuldig. Een deel wordt erdoor verleid naar binnen te komen en is dan vaak blij verrast door de rijkdom aan tentoonstellingen/presentaties, onze boekwinkel en de bibliotheek.

De Beeldengalerij van P. Struycken
december 2014 t/m april 2015

Na afloop van de expositie over de *Beeldengalerij* in Atrium Den Haag hebben wij met een aantal modellen van sokkelbeelden en tekstborden dit project letterlijk in de etalage van Stroom aan de Hogewal gezet. Hiermee maakten wij onze verantwoordelijkheid voor deze groep sculpturen in de binnenstad duidelijk. Uit reacties van het langslpende publiek bleek dat niet altijd bekend was dat Stroom nauw betrokken is **bij dit 'openluchtmuseum'**. Als prettige bijkomstigheid kreeg ook de verkoop van het boekje over de *Beeldengalerij* tijdens de duur van de etalagepresentatie een opleving.

Re-scaling Turrell's Celestial Vault and Gaillard's Dunepark
18 mei t/m 20 september 2015

Stroom Den Haag is in 1990 opgericht en heeft in haar 25-jarig bestaan een aantal grote kunstwerken in de openbare ruimte van Den Haag gerealiseerd. Grafisch vormgever Tereza Ruller (*The Rodina*) is op ons verzoek het archief van Stroom in gedoken en presenteerde in de etalage twee sterk contrasterende landschapskunstwerken: James Turrell's *Hemels Gewelf*, 1996, en Cyprien Gaillard's *Dunepark*, 2009. Mede dankzij de vernieuwende vormgeving kon het publiek op straat met frisse ogen opnieuw een aantal werken die Stroom elders in de stad heeft gerealiseerd, waarnemen, en onverwachte verbanden leggen tussen twee, op het eerste gezicht zeer verschillende landschapswerken.

Den Haag: Stad zonder muren?
3 oktober t/m 13 december 2015

In het kader van ons programma *Culture of Control (SYiTH)* maakte architect Floris van der Zee een presentatie over stedelijke verdedigingstechnieken zoals muren, grachten en wallen, aan de hand van historische en actuele voorbeelden, zoals Europol en ICC (zie p. 38).

Sproken/Fairy Tales
december 2015 - februari 2016

De toekenning van de *Ouborg Prijs 2015* aan Christie van der Haak en de uitgave van de publicatie *Sproken/Fairy Tales* waren aanleiding tot de inrichting van een **zinderende, 'groene' etalagepresentatie** (zie p. 26).

STROOM ONLINE

126.000 virtuele bezoekers
meer dan 6000 contacten
bijna 7000 Facebook-vrienden
ruim 2000 Twitter-volgers

Toenemend enthousiasme voor onze digitale media en de noodzaak tot 24h online aanwezigheid vragen nadrukkelijk meer tijd en inzet.

Een gerichte benadering van de doelgroepen vergt aanzienlijke investeringen in de nieuwste communicatietechnieken. De inzet van e-middelen is tegenwoordig cruciaal in de zichtbaarheid van ons programma. Dit vergt een continue vernieuwing en uitbreiding van de ICT mogelijkheden en bijscholing van onze medewerkers. Stroom Den Haag was een van de eerste culturele instellingen met een eigen website, en daar is inmiddels een pakket aan social media bijgekomen. In 2015 verstuurde Stroom ruim 90 digitale nieuwsbrieven naar een bestand van in totaal meer dan 6000 belangstellenden. In de email-uitnodigingen wordt opvallend beeldmateriaal ingezet, begeleid door een korte tekst en een doorklikmogelijkheid naar meer informatie online. Voor de programma-onderdelen *See You in The Hague* en (tegen het eind van het jaar) *The Knight's Move* zijn speciale websites ontwikkeld. Voor de *Stadsklas* is een weblog in ontwikkeling. De diverse websites en blogs van Stroom werden in 2015 door circa 110.000 unieke bezoekers bezocht (het totaal aantal bezoekers was circa 164.000). 75% van hen komt uit Nederland. De overige bezoekers komen hoofdzakelijk uit andere EU-landen en uit Amerika. Deze cijfers zijn ongeveer gelijk aan die van 2014. Onze activiteiten op *social media* (Facebook en Twitter) zijn eind 2015 uitgebreid met een *Instagram* account.

Stroom Den Haag website
www.stroom.nl

Op deze website zijn alle activiteiten van Stroom te vinden: het volledige programma van tentoonstellingen, lezingen en projecten in de openbare ruimte (inclusief een archief dat teruggaat tot de beginjaren van Stroom), informatie over Stroom in het algemeen en over het stimulerend beleid voor Haagse kunstenaars (inclusief subsidies en ateliers) en een volledige lijst van Stroom publicaties (die ook online besteld kunnen worden).

Andere vaste onderdelen zijn het Bulletin Board voor Haagse kunstenaars, een lijst met nieuwe aanwinsten in de bibliotheek, oproepen voor het atelierbezoekprogramma, verslagen van bibliotheeksessies en *Stroom Tips* (de persoonlijke tips van Stroom-medewerkers). Tevens staat er op de homepage een button die doorklikt naar de maandelijkse (door Stroom samengestelde) tentoonstellingsagenda *INDEX Actuele Kunst Den Haag*.

Stroom op Facebook
facebook.com/stroomdenhaag

Op onze Facebook-**pagina plaatsen we vrijwel dagelijks berichten, foto's, fotoalbums en links die** betrekking hebben op ons programma. Daarnaast vragen we met enige regelmaat ook aandacht voor berichten die de culturele wereld in het algemeen en de Haagse kunstwereld en kunstenaars in het bijzonder aangaan. Eind 2015 waren er 6990 Facebook-**'fans'**. **Van deze 'fans' is 59% vrouw** en 41% man. **Van de 'fans' valt 38% in de leeftijdscategorie 25-34 jaar**, gevolgd door 24% in de categorie 35-44 jaar. Slechts 6% is ouder dan 65 jaar en 9% jonger dan 24 jaar. De nieuwe commerciële ontwikkelingen binnen Facebook maken het (helaas) noodzakelijk om steeds vaker een *post* te betalen om de zichtbaarheid te vergroten.

Stroom op Twitter
twitter.com/stroom_denhaag

Het Twitteraccount wordt alleen gebruikt om de activiteiten van Stroom zelf te promoten. Het aantal volgers stond eind 2015 op 2125. Opvallend is dat de Twitter-volgers vaker uit de wereld van de architectuur en **design komen dan de 'fans' op Facebook**.

Stroom op YouTube en Vimeo
youtube.com/stroomdenhaag en vimeo.com/stroomdenhaag

Op ons YouTube-kanaal en op Vimeo plaatsen we korte filmpjes die aansluiten bij het programma. In 2015 waren dat *teasers* voor de tentoonstellingen *Gareth Moore: A Burning Bag as a Smoke-Grey Lotus* (gemaakt door The Rodina) en *SHOW MORE* (gemaakt door **Bruno Listopad en Nikola Knežević**). Omdat we alleen filmmateriaal van goede kwaliteit willen plaatsen en de financiën om dit te maken vaak ontbreken, blijft het aanbod helaas erg incidenteel.

Stroom op Instagram

[stroom_den_haag](#)

Instagram heeft zich ontwikkeld tot een van de meest populaire sociale netwerken van dit moment. Het is een medium waarbij sterk beeldmateriaal ingezet wordt en dat vooral onder jongeren zeer populair is. Reden voor Stroom om zich ook via Instagram te uiten. Het aantal volgers staat binnen twee maanden al op 150.

See You in The Hague

[seeyouinthehague.nl](#)

Stroom ontwikkelde in 2014 voor het programma *SYITH* een aparte website die dient als een informatieplatform over de relatie tussen kunst, internationaal recht en vrede. De site werd ook in 2015 gevoed met bevindingen en activiteiten van Stroom en de verschillende partners van het programma. Het vergt extra personele inspanningen om een dergelijke website interessant en actueel te houden (zeker in periodes dat er geen eigen programmaonderdelen plaatsvinden). Een poging om de site door te laten groeien en onder te brengen bij een van de partners is niet gelukt. Mede gezien het beperkte budget hebben we moeten besluiten om de site begin 2016 op non-actief te zetten.

See You in The Hague op Facebook

[facebook.com/seeyouinthehague](#)

Op de Facebook-pagina van *SYITH* werden berichten geplaatst over het programma zelf en over het onderwerp *Vrede en Recht* in het algemeen. Eind 2015 waren er helaas slechts 373 'fans'. Ook deze Facebook-pagina is stopgezet.

Stadsklas op Facebook

[facebook.com/stadsklas](#)

Om de zichtbaarheid van de *Stadsklas* onder een bepaald publiek te vergroten, is een speciale Facebook-pagina aangemaakt die wordt onderhouden door Golfstromen in Amsterdam. Op de pagina worden events aangemaakt voor de diverse *Stadsklassen* en korte fotoverslagen geplaatst. In 2016 zal er een speciale *Stadsklas-weblog* online gaan met verslagen in woord en beeld, met achtergrondinformatie en ticketingservice.

The Knight's Move

[theknightsmove.nl](#)

Om deze lezingenserie een duidelijk en helder eigen gezicht te geven, is eind 2015 gestart met een speciale *The Knight's Move*-website. Hierop worden de lezingen aangekondigd, is achtergrondinformatie te vinden over de sprekers en kunnen via een *ticketing*-bureau entreekaarten gekocht worden. Het International Centre for Civic Hacks, een van de programmapartners, is verantwoordelijk voor bouw en onderhoud van de site. Voor de vormgeving wordt samengewerkt met een jong grafisch bureau uit Den Haag: Studio Lennarts & De Bruijn. De website zal in 2016 verder worden ontwikkeld.

The Knight's Move op Facebook

[facebook.com/theknightsmove](#)

Eind 2015 is gestart met een aparte Facebook-pagina voor dit lezingenprogramma. Hierop worden onder meer de events voor de lezingen aangemaakt, die vervolgens worden gedeeld door de partners. In 2016 zal deze pagina verder worden uitgewerkt.

Documentatie Haagse kunstenaars

[www.haagsekunstenaars.nl](#)

Dit digitale documentatiebestand vergroot de zichtbaarheid van de Haagse kunstenaars. Naast een zoekfunctie biedt de website kunstenaars de mogelijkheid zich online in te schrijven en hun eigen dossier online te actualiseren. We willen deze website moderniseren en omvormen tot een breder platform voor en over Haagse kunst en kunstenaars. Een werkgroep binnen Stroom onderzoekt wat de wensen en verlangens van kunstenaars en gebruikers zijn en welke functionaliteiten er toegevoegd zouden kunnen of moeten worden.

AtelierAntwoord

[www.atelierantwoord.nl](#)

Deze website, die in 2011 werd gelanceerd, is een *portal* naar relevante informatie voor ateliergebruikers en -beheerders, bijvoorbeeld over energieverbruik en indeling van de ruimte. Ook worden er voorbeelden aangeboden van huurcontracten, bruikleen- en gebruikersovereenkomsten. De bezoekersaantallen van

deze website lopen helaas nog steeds erg achter bij de verwachting. We moeten onderzoeken hoe we deze website nieuw leven kunnen inblazen en beter vindbaar kunnen maken.

INDEX Actuele Kunst Den Haag (nieuwsbrief)

De digitale tentoonstellingsagenda *INDEX Actuele Kunst Den Haag* biedt een overzicht van de belangrijkste activiteiten op het gebied van de actuele kunst in Den Haag. Naast de grote musea en galeries worden in de *INDEX* ook alternatieve en tijdelijke plekken en kunstenaarsinitiatieven opgenomen. Bovenaan de agenda staat een overzicht van alle openingen in de desbetreffende maand. In 2015 zijn er tien edities van deze nieuwsbrief verschenen, die zijn verstuurd aan een bestand van circa 4100 abonnees. De *INDEX* is ook te raadplegen via een *button* op de website van Stroom.

Architectuuragenda Den Haag (nieuwsbrief)

De *Architectuuragenda Den Haag* was een maandelijkse digitale agenda waarin alle architectuur-gerelateerde activiteiten in Den Haag en omgeving stonden vermeld. Begin juli verscheen de laatste editie onder redactie van Stroom. Het nieuw opgerichte Platform STAD, een initiatief van BNA Haaglanden, het Haags Architectuur Café, Stroom Den Haag en de gemeente Den Haag, bekijkt momenteel hoe deze informatievoorziening wordt voortgezet. De *Architectuuragenda* in zijn oude vorm is in 2015 nog vijf keer verstuurd naar een bestand van circa 1350 abonnees.

STROOM IN HET NIEUWS - 2015

Stroom kwam met grote regelmaat in het nieuws, zowel online als in de gedrukte media. De publicaties varieerden van lokale bladen als AD Haagsche Courant en Den Haag Centraal tot landelijke dagbladen als NRC Handelsblad en de Volkskrant, internationale uitgaves als het Canadese kunsttijdschrift C Magazine en online platforms als Justice Hub. Hieronder een overzicht.

JANUARI

Ângela Ferreira: Vorwärts und nicht vergessen
Blikvangen
John van Tiggelen
10 januari

The Knight's Move: Ilka Ruby: You Can Not Avoid
Architecture, It's Always In Your Way
Pop-Up City
Dijana Vukojević
12 januari

Ângela Ferreira: Ontspoorde geschiedenis
Museumtijdschrift
Roos van der Lint
Januari-februari, #1

SYiTH: Charles van Otterdijk: Double Centre
denieuwe
(kunstmagazine Maatschappij Arti et Amicitiae)
Kees Koomen
Januari 2015

Ângela Ferreira: Woningbouwprojecten Siza
vergeleken in Stroom
Architectenweb
23 januari

Ondertussen: The New Fordist Manifesto: Kunst aan
de lopende band
Blikvangen
John van Tiggelen
29 januari

FEBRUARI

Ângela Ferreira: Tentoonstelling over architectuur
Schilderswijk
SchildersWJJKrant
Hildegard Blom
februari

The Knight's Move: Laura Kurgan: Mapping Hidden
Patterns In Our Cities
Pop-Up City
Dijana Vukojević
2 februari

Ângela Ferreira: Revolutionair bouwen herdacht
Den Haag Centraal
Egbert van Faassen
6 februari

Algemeen: Stroom directeur Arno van Roosmalen:
We zijn een pioniersplantje: klein, maar heel
noodzakelijk'
Den Haag Centraal
Jasper Grasma
6 februari

Bram De Jonghe: de Vlaamse kunstenaar tart het
onmogelijke
de Volkskrant
Rutger Pontzen
6 februari

Attempts to Read the World (Differently): De
Betoverde Wereld - 1
if then is now
Walter van Teeffelen
9 februari

MAART

Kunst bij scholen: André Pielage: AardeWerk
publiekgemaakt.nl
Véronique Hoedemakers
2 maart

Ângela Ferreira: Wonen in een ideaal: Ângela
Ferreira bij Stroom
MetropolisM.com
Lindy Kuit
13 maart

SYiTH: A Crushed Image: 20 jaar na Srebrenica
VPRO Nooit meer slapen (radio)
Botte Jellema
20 maart

SYiTH: A Crushed Image: My Justice: Jason File
Justice Hub
Sophie van Leeuwen
27 maart

SYiTH: A Crushed Image: A Crushed Image
chmkoome's blog
chmkoome
29 maart

APRIL

SYiTH: A Crushed Image: Weekendtip: Stroom - A
Crushed Image, 20 years after Srebrenica
Jegens en Tevens
Nathalie van der Lely
9 april

SYiTH: A Crushed Image: My Justice: Peter Koole
Justice Hub
Sophie van Leeuwen
10 april

SYiTH: A Crushed Image: A Crushed Image (20
years after Srebrenica) @ Stroom
Trendbeheer
Jeroen Bosch
10 april

OpZicht Nathalie Mannaerts: De wereld van de
Haagse kunstenaar, 37 – Nathalie Mannaerts
if then is now
Walter van Teeffelen
21 april

Stroom als adviseur: Onthulling kunstwerk Jan
Goeting Elandplein Den Haag
Travel Around With Me (blog)
Henriëtte Bokslag
26 april

Neil Beloufa: Ik reken op je (interview met Neil
Beloufa)
Metropolis M (website)
Lindy Kuit
30 april

MEI

SYiTH: A Crushed Image: De wereld van de
Rotterdamse kunstenaar, 7 - Peter Koole
if then is now
Walter van Teeffelen
7 mei

Neil Beloufa: Tijdperk van de berekening
H ART
Lillian Bense
14 mei

Neil Beloufa: Beloufa maakt je wereld mooier
(toch?)
NRC Handelsblad
Hans den Hartog Jager
19 mei

Neil Beloufa: Eindeloos gevecht tegen een digitale
macht
nrc.next
Hans den Hartog Jager
22 mei

JUNI

SYiTH: A Crushed Image: Internationaal
doorgebroken, 15 - Jason File
if then is now
Walter van Teeffelen
3 juni

Gareth Moore: Posities
Metropolis M
Ive Stevenheydens
juni-juli 2015 (#3)

SYiTH: Artistic exploration into international legal
work: a matter of evidence?
Creating Rights
Fiana Gantheret
8 juni

Cultuurbeleid algemeen: Hoorzitting cultuurnota:
geen geld meer voor talentontwikkeling
NRC Handelsblad
Claudia Kammer en Daan van Lent
18 juni

Cultuurbeleid algemeen: Slow Burn - verslag
hoorzitting commissie OCW
Platform BK
Rune Peitersen
18 juni

Neil Beloufa: Column Jeanne Prisser
de Volkskrant
Jeanne Prisser
19 juni

Cultuurbeleid algemeen: Slow Burn
Platform BK
Rune Peitersen en Arno van Roosmalen
23 juni

Cultuurbeleid algemeen: Verkoop geen labels over
kunst
de Volkskrant
Rune Peitersen en Arno van Roosmalen
25 juni

JULI

James Turrell: Tussen hemel en aarde
Museum Tijdschrift
Sandra Spijkerman
#4, zomernummer

Cultuurbeleid algemeen: Stamtafelgesprek
Cultureel Ondernemerschap op Voorgrond
RTV Discus
Arno van Roosmalen, Marius Lut en Peter Bos
4 juli

Neil Beloufa: Neil Beloufa, Counting on People
De Witte Raaf
Dominic van den Boogerd
juli-augustus (#176)

Stroombeleid algemeen: De metropool is een
lappendeken
Blauwe Kamer
Cees van der Veelen (essay in opdracht van Stroom
Den Haag)
juli (#3)

Gareth Moore: 10 Hots Things To Do: #2: Beleef... A

Burning Bag as a Smoke-Grey Lotus
Grazia
15-21 juli

Gareth Moore: Gareth Moore 'A Burning Bag as a Smoke-Grey Lotus' at Stroom Den Haag

Mousse Magazine (website)
29 juli

AUGUSTUS

Gareth Moore: Gareth Moore 'A Burning Bag as a Smoke-Grey Lotus'

This is tomorrow (website)
2 augustus

Gareth Moore: Scharreelpost in Stroom
Jegens & Tevens
Roze Marijn Lucassen
28 augustus

SEPTEMBER

James Turrell: See These Awe-Inspiring James Turrell Works Around Europe You Probably Didn't Know Existed
artnet News
4 september

Gareth Moore: Een handeling op pause – A Burning Bag As A Smoke-Grey Lotus
Mister Motley
Merel van der Velde
6 september

Stadsklas: Top-down is passé, maar is bottom-up het antwoord?
ArchiNed
Barend Mense
9 september

Gareth Moore: Op hol geslagen fantasiebeelden
Den Haag Centraal
Lisanne Hoogerwerf
11 september

Gareth Moore: Luisteren naar materiaal
Tubelight
Merel Smeets
september-november (#96)

OKTOBER

Culture of Control: Den Haag, stad zonder muren (?)
HAACS
Floris van der Zee
3 oktober

Culture of Control: Aesthetics of the Secret
Open!
Clare Birchall
9 oktober

Culture of Control: From Biopolitics to Mindpolitics. Nudging in Safety and Security Management
Open!
door Marc Schuilenburg & Rik Peeters
10 oktober

Culture of Control: The Kontrollverlust of the Nation-State and the Rise of the Platforms
Open!
Michael Seeman
11 oktober

Culture of Control: Culture of Control
Open!
Jorinde Seijdel
12 oktober

Ouborg Prijs 2015: Prijs voor Christie van der Haak
NRC Handelsblad
21 oktober 2015

Ouborg Prijs 2015: Stadsprijs kunst 2015 is voor Christie van der Haak
AD Haagsche Courant
22 oktober 2015

Ouborg Prijs 2015: Christie van der Haak wint Ouborg Prijs 2015
Den Haag Centraal
23 oktober 2015

Ondertussen Marius Lut: Marius Lut at Stroom, The Hague
VillaNextDoor.nl
Bertus Pieters
23 oktober

Culture of Control: Show More, Bruno Listopad & **Nicola Knežević** at Stroom, The Hague
VillaNextDoor.nl
Bertus Pieters
23 oktober

Culture of Control: SHOW MORE (Listopad en **Knežević**) @ Stroom
Trendbeheer
Jeroen Bosch
23 oktober

Ouborg Prijs 2015: Winnares Ouborg Prijs in Kunstlicht op Den Haag FM
Den Haag FM
Gerard van den IJssel
23 oktober

NOVEMBER

SHOW MORE: Hague: SHOW MORE
Public Art - Monthly Korean Art Magazine
November

Ouborg Prijs 2015: Christie van der Haak ontvangt
Ouborg prijs 2015
if then is now
Walter van Teeffelen
23 november

DECEMBER

Gareth Moore: Gareth Moore: A Burning Bag As A
Smoke-Grey Lotus
C Magazine (Canada)
Angela Jerardi
Winter 2015-2016 (nr. 128)

Stadsklas: Learning by Doing
Archis/Volume
Interview met Francien van Westrenen, Willemijn
Lofvers, Tim Devos en Hans Venhuizen
1 december

Om nooit te vergeten....: Eerst Thorbecke daarna

Juliana
AD Haagsche Courant
Nico Heemelaar
12 december

Om nooit te vergeten....: Monument Juliana voor
Den Haag Centraal
Den Haag FM
over: Om nooit te vergeten...
12 december

Om nooit te vergeten....: Ontwerp monument
Koningin Juliana onthuld in Atrium van stadhuis
Omroep Scheveningen
14 december

Om nooit te vergeten....: Den Haag krijgt monument
van 'strijdbare' Juliana'
De Gelderlander
15 december

Om nooit te vergeten....: Ontwerp standbeeld
Koningin Juliana onthuld
Den Haag FM
Gerard van den IJssel
15 december

Om nooit te vergeten....: Voorproefje Juliana-beeld
De Posthoorn
16 december

**Om nooit te vergeten....: Vorstin, staatsman en
stripheeld op sokkel**
De Volkskrant
Bart Dirks
18 december

**Om nooit te vergeten....: Van Willem van Oranje tot
Aad Mansfeld**
Den Haag Centraal
Egbert van Faassen
18 december

**Om nooit te vergeten....: Juliana krijgt eigen
monument**
Den Haag Centraal
18 december

Om nooit te vergeten....: Koningin Juliana letterlijk
en figuurlijk ten voeten uit
Publiek gemaakt
Véronique Hoedemakers
18 december

Om nooit te vergeten....: Kunstlicht: interview Arno
van Roosmalen en Sandra Spijkerman
Den Haag FM
Eric Korsten
21 december

Om nooit te vergeten....: Om nooit te vergeten:
Maastrichtsestraat in Scheveningen
Stichting Joods Erfgoed Den Haag
Corien Glaudemans
23 december

PRESTATIEGEGEVENS

Prestatiegegevens

Format Gemeente Den Haag

Activiteiten (excl. Festivals)	Eenheid	Raming 2015	Realisatie 2015	Raming 2016
Tentoonstellingen in Den Haag	aantal	14	22	15
waarvan in eigen huis	aantal	14	20	14
Bezoekers totaal *	aantal	5.500	2.929	8.000
waarvan betalende bezoekers	aantal	0	0	100
waarvan niet-betalende bezoekers	aantal	5.500	2.929	5.400
Deelnemende kunstenaars	aantal	25	36	30
waarvan uit Nederland (wonend en werkend in Nederland)	aantal	10	29	15
waarvan uit het buitenland	aantal	15	7	15
Lezingen / bijeenkomsten	aantal	25	44	30
Bezoekers totaal	aantal	2.000	1.689	2.000
waarvan betalende bezoekers	aantal	500	380	500
waarvan niet-betalende bezoekers	aantal	1.500	1.309	1.500
Deelnemende kunstenaars	aantal	50	56	45
waarvan uit Nederland (wonend en werkend in Nederland)	aantal	35	45	40
waarvan uit het buitenland	aantal	15	11	5
Workshops / cursussen	aantal	0	4	3
Bezoekers totaal	aantal	0	46	75
waarvan betalende bezoekers	aantal	0	31	25
waarvan niet-betalende bezoekers	aantal	0	15	50
Deelnemende kunstenaars	aantal	0	1	7
waarvan uit Nederland (wonend en werkend in Nederland)	aantal	0	1	5
waarvan uit het buitenland	aantal	0	0	2
Filmprogramma's	aantal	0	2	0
Bezoekers totaal	aantal	0	30	0
waarvan betalende bezoekers	aantal	0	30	0
waarvan niet-betalende bezoekers	aantal	0	0	0
Deelnemende kunstenaars	aantal	0	0	0
waarvan uit Nederland (wonend en werkend in Nederland)	aantal	0	0	0
waarvan uit het buitenland	aantal	0	0	0
Overige	aantal	50	46	50
Bezoekers totaal	aantal	5.000	4.471	5.000
waarvan betalende bezoekers	aantal	0	0	0
waarvan niet-betalende bezoekers	aantal	5.000	4.471	5.000
Deelnemende kunstenaars	aantal	20	0	20
waarvan uit Nederland (wonend en werkend in Nederland)	aantal	15	0	15
waarvan uit het buitenland	aantal	5	0	5

Deelname aan festivals / manifestaties / beurzen	Eenheid	Raming 2015	Realisatie 2015	Raming 2016
in Den Haag	aantal	0	1	1
Bezoekers	aantal	0	504	500
in de rest van Nederland	aantal	0	0	0
Bezoekers	aantal	0	0	0
in het buitenland	aantal	0	0	0
Bezoekers	aantal	0	0	0

Kunstenaarsondersteuning	nvt
---------------------------------	-----

Prestatiegegevens

Format Gemeente Den Haag

Subsidiebeleid	Eenheid	Raming 2015	Realisatie 2015	Raming 2016
Kunstenaars in documentatiebestand	aantal	820	795	790
Toetsing beroepsmatigheid	aantal	250	265	270
Erkenningen beroepsmatigheid	aantal	120	180	120
SPOT subsidie individueel	aantal	240	271	250
SPOT subsidie groep (thema- en groepstent.)	aantal	20	18	15
PRO subsidie individueel	aantal	50	60	50
PRO subsidie groep (kunstenaarsinitiatieven)	aantal	8	5	10

Atelierbeleid	Eenheid	Raming 2015	Realisatie 2015	Raming 2016
Bemiddeling ateliers	aantal	70	75	75
Permanente ateliers per 31-12	aantal	350	336	330
Tijdelijke ateliers per 31-12	aantal	80	82	83 of 11
Objectsubsidies (units)	aantal	5	8	4

COLLECTIE / VERKOCHTE KUNSTWERKEN	nvt
--	------------

Publicatie, website(s) en andere digitale media	Eenheid	Raming 2015	Realisatie 2015	Raming 2016
Publicaties	aantal	5	2	4
Bezoeken website(s) totaal	aantal	160.000	159.690	160.000
Unieke bezoekers totaal (IP-adres)	aantal	110.000	109.169	110.000
Gemiddelde duur van een bezoek	tijd	0.01.30	0.02.23	0.01.30
Ontvangers digitale nieuwsbrieven	aantal	6.000	5.920	6.000
Facebook vrienden/fans	aantal	4.500	8.223	6.500
Volgers op Twitter	aantal	1.400	2.584	2.000
Linked-In connecties	aantal	0	0	0
Huyves vrienden	aantal	0	0	0
Webexposities	aantal	0	0	0

Prestatiegegevens

Format Gemeente Den Haag

CULTUURPARTICIPATIE: ACTIVITEITEN VOOR KINDEREN EN JONGEREN IN DE VAKANTIES				
Activiteiten in de vakanties	Eenheid	Raming 2015	Realisatie 2015	Raming 2016
Deelnemers t/m 12 jaar	aantal	50	225	100
Deelnemers 13 - 18 jaar	aantal	0	0	0
Aangeboden verschillende activiteiten	aantal	2	9	2

CULTUUREDUCATIE: AANBOD IN SCHOOLVERBAND				
Aanbod voor Haagse scholen	Eenheid	Raming 2015	Realisatie 2015	Raming 2016
Lessen / activiteiten primair onderwijs	aantal	5	5	0
Deelnemende scholen primair onderwijs	aantal	3	2	13
Deelnemende leerlingen primair onderwijs	aantal	50	186	1.000
Lessen / activiteiten voortgezet onderwijs	aantal	0	13	0
Deelnemende scholen voortgezet onderwijs	aantal	0	9	4
Deelnemende leerlingen voortgezet onderwijs	aantal	0	182	250
Deelnemers betaald met Cultuurkaart in voortgezet onderwijs	aantal	0		0
Aanbod voor niet Haagse scholen	Eenheid	Raming 2015	Realisatie 2015	Raming 2016
Lessen / activiteiten primair onderwijs	aantal	0	0	0
Deelnemende scholen primair onderwijs	aantal	0	0	0
Deelnemende leerlingen primair onderwijs	aantal	0	0	0
Lessen / activiteiten voortgezet onderwijs	aantal	0	3	0
Deelnemende scholen voortgezet onderwijs	aantal	0	3	1
Deelnemende leerlingen voortgezet onderwijs	aantal	0	18	50
Deelnemers betaald met Cultuurkaart in voortgezet onderwijs	aantal	0		

Anders	Eenheid	Raming 2015	Realisatie 2015	Raming 2016
Atelierbezoeken	aantal		228	100
Prijzen en stipendia	aantal		2	2
Kunstwerken openbare ruimte / gebouwen	aantal		8	5
Verstreekte opdrachten	aantal		8	5

Ad Aantal Tentoonstellingen:

In dit aantal zijn opgenomen alle tentoonstellingen en presentaties, dus ook de entreepresentaties Ondertussen en OpZicht.

Ad Aantal Tentoonstellingsbezoekers:

1) Voor de Ondertussen- en OpZicht-presentaties is geen aantal bezoekers opgenomen. De meeste bezoekers aan Stroom verblijven enige tijd in de entree alvorens naar een activiteit, afspraak of tentoonstelling te gaan. Het is dus niet exact te bepalen hoeveel van deze mensen daadwerkelijk de presentaties bekijkt.

2) Bezoekers aan onze debatten, lezingen en andere activiteiten, veelal gegeven in het kader van onze tentoonstellingsprogramma, bekeken vaak ook de tentoonstelling, Ondertussen en OpZicht. Om de cijfers zuiver te houden hebben we ervoor gekozen het aantal bezoekers aan deze activiteiten niet ook nog toe te voegen aan het aantal tentoonstellingsbezoekers.

Prestatiegegevens
Format Mondriaan Fonds *

	2015		Activiteitenplan		2014	
	Aantal	Aantal bezoeken	Aantal	Aantal bezoeken	Aantal	Aantal bezoeken
Totaal aantal tentoonstellingen *	22	2.929	14	5.500	28	6.679
waarvan in het binnenland	22	2.929	14	5.500	28	6.679
waarvan in het buitenland	0		0		0	0
Go-producties						
Totaal aantal educatieve activiteiten	30	611	7	100	27	418
Lezingen/seminars/workshops	48	1.735	25	2.000	59	2.217
Publicaties	2		5		9	
Totaal aantal overige activiteiten	42	4.471	50	5.000	98	4.609

	2015	Activiteitenplan	2014
Totaal aantal bezoeken	13.300		13.505
waarvan betaalde bezoeken	453		1.319
waarvan scholieren			

	2015	Activiteitenplan	2014
Aantal openingsuren	1.900		2.660

	2015	Activiteitenplan	2014
Aantal scholen waarmee is samengewerkt	20	3	15

	2015	Activiteitenplan	2014
Aantal bezoeken website	159.690	160.000	163.955
waarvan unieke bezoekers per jaar	109.169	110.000	109.400

	2015	Activiteitenplan	2014
Aantal vrijwilligers	0	0	0

*

Ad Aantal Tentoonstellingen:

In dit aantal zijn opgenomen alle tentoonstellingen en presentaties, dus ook de entreepresentaties Ondertussen en OpZicht.

Ad Aantal Tentoonstellingsbezoekers:

1) Voor de Ondertussen- en OpZicht-presentaties is geen aantal bezoekers opgenomen. De meeste bezoekers aan Stroom verblijven enige tijd in de entree alvorens naar een activiteit, afspraak of tentoonstelling te gaan. Het is dus niet exact te bepalen hoeveel van deze mensen daadwerkelijk de presentaties bekijkt.

2) Bezoekers aan onze debatten, lezingen en andere activiteiten, veelal gegeven in het kader van onze tentoonstellingsprogramma, bekeken vaak ook de tentoonstelling, Ondertussen en OpZicht. Om de cijfers zuiver te houden hebben we ervoor gekozen het aantal bezoekers aan deze activiteiten niet ook nog toe te voegen aan het aantal tentoonstellingsbezoekers.

Culture of Control: Live Action Research i.s.m. Platform Scenography (foto: Platform Scenography)

Educatie: *Stadsklas Brussel* (foto: Jannes Linders)

Educatie: workshop *Held in Beeld* o.l.v. André Kruysen (foto: Stroom Den Haag)

Educatie: workshop *V van Vrijheidsmasker* o.l.v. Bas de Boer en Judith van der Meer (foto: Stroom Den Haag)

Bibliotheeksessie Marius Lut (foto: Stroom Den Haag)

Etalagepresentatie: *Den Haag Stad zonder muren* van Floris van der Zee (foto: Stroom Den Haag)

Ouborg Prijs publicatie: *Christie van der Haak 'Sproken/Fairy Tales'* (ontwerp: Studio Renate Boere)

Beloufa maakt je wereld mooier (toch?)

Beeldende kunst

Neil Beloufa: Counting on People
 21e Juni in Stroom, Den Haag
 Int. www.stroom.nl
 ●●●●●

Door **Hans den Hartog Jager**

Het is oppassen tegenoor-
 dig als je een half verdachte
 de tentoonstellingsruimte
 binnenloopt. Voor je het
 weet zit je namelijk in Plato's groot. De-
 ze allegorie, die erin zit dat de mens gekon-
 stelveld is om doodskare, bepekte
 wereld en alleen indruert via de projec-
 ties van een groot vuur die het krigt op
 de ideale wereld, duikt steeds vaker op
 in tentoonstellingen. Plato's grot is na-
 melijk een perfecte allegorie om de
 verhouding te geven tussen de
 huidige wereld van alle lagen de 'shim-
 le' wereld die ons wordt voorgeschou-
 den door reclame, internet en andere
 digitale media: ongrifbaar, prachtig
 en machtig.

En dan begint er bij de toets hoever
 mensen een machtige tool in het beeld-
 merk kunnen wanneren die Beloufa's
 expositie *Counting on People* in Stroom
 bezocht. Beloufa's tentoonstelling is
 niet alleen verbluffend, er staat ook
 een groot aantal ongemakkelijke, per-
 sonale wijzigingen die je oortoe een
 vraag (physisch 'grootgewo' geven. Daar-
 toem door de meest verschillende vi-
 deo's. Die zijn natuurlijk het 'nu',
 waarmee je een klik krigt op de ware

Twee onderdelen van de installatie 'Counting on People' (2011) van Neil Beloufa in Stroom, Den Haag.

FOTO: HANS DEN HARTOG JAGER

werkelijkheid - of beter: die van Neil
 Beloufa.

Om misverstanden te voorkomen:
 De Fransman Neil Beloufa (1985) geldt
 al enkele jaren als een van de belang-
 rijkste kunstenaars van de laatste jaren
 zijn generatie - en alleen om die reden
 al het geweld dat Stroom de oer-
 pook organiseert. Je begint ook al
 snel waar die verwachting vandaan
 komt. Beloufa's werk is niet makkelijk,

je moet even door de dubbelzinnig-
 de ronselheid heen, maar dan zie je
 een rijk wereld waarin de mens soort-
 dertend is geweest in het heden, voor-
 al digitale nuwe hien die hij nauwelijkt
 kan controleren.

Nooit Beloufa's 'Beelden' op het
 eerste gezicht zijn dat alomtegenzame-
 te worden handjes voor de video's
 waarvoor je in het geding moet zitt-
 en, tot je beseft dat de bankjes soeren
 hebben, handen, een hoofd en zelfs
 een kant. In een woeden ze behoorlijk
 gemakkelijk te verbeeldden van
 Plato's 'narratie more', 'grootgewoed',
 geketend, maar ook comforteerd en
 indringend.

Dat wereldbeeld sluit weer achte-

keren aan bij het wereldbeeld dat Be-
 loufa in zijn video's presentieert. Het
 beste voorbeeld daarvan is de video in
 de zogenaamde *Rationalist's Room*.
 Daarin zien we jonge mensen die op
 wetenschappelijke wijze proberen
 vast te stellen welke mannen en vrou-
 wen de meeste aantrekkingskracht op
 elkaar uitoefenen - door te hebben de
 allerlei verschillende parameters be-
 dacht die mogelijke aantrekkings-
 kracht meten. Het niet er allemaal wat
 verstand en overwegelijk uit, tot je beseft
 dat websites en bedrijven als Face-
 book proberen om de hele dag de we-
 ker in te voeren en te optimaal van je
 drag je toekomstige voorkeuren kan
 men bepalen.

En zo haken in niet mogelijk - ook niet
 in een groot. Dat heeft 'soort' echter pas
 echt comforteerd op het moment
 dat je beseft dat verschillende van Be-
 loufa's bestanden samen a' s' herkennen. Die
 filmen zijn als het soeken en projectie
 die beelden op een a' s' heren wand tussen
 abstrak en abstract en een andere valla-
 gen - plat en die her kan het niet. In een
 die je oortoe, via een projectie, in
 een Beloufa achtige wereld - maar is
 die beter, veiliger of alleen maar an-
 ders dan de grot waar je in verbaar-
 del? Beloufa geeft geen antwoord, maar
 de wereld die hij in Stroom creëert is
 precies zo complex, gellukkig en on-
 grifbaar als je van een goede bodent-
 datge expositie nu wenset.

Recensie over *Neil Beloufa: Counting on People* in NRC Handelsblad door Hans den Hartog Jager (19 mei 2015)

Recensie over Gareth Moore: *A Burning Bag as a Smoke Grey Lotus* in Den Haag Centraal door Lisanne Hoogerwerf (11 september 2015)

FINANCIËN

De staat van baten en lasten over het jaar 2015 is afkomstig uit de jaarrekening 2015. Deze is gecontroleerd door Zirkzee Audit.

Balans	2015	2014
Activa		
Vaste Activa		
Materiële vaste activa	64.682	75.219
Viottende Activa		
Vorderingen	206.622	338.256
Liquide middelen	1.571.411	1.654.472
	<u>1.842.715</u>	<u>2.067.947</u>
Passiva		
Eigen Vermogen		
Vrij besteedbaar (algemene reserve)	231.879	231.879
Vastgelegd (bestemmingsfondsen)	576.497	659.194
Vreemd Vermogen		
Kortlopende verplichtingen	1.034.339	1.176.873
	<u>1.842.715</u>	<u>2.067.947</u>

Functionele staat van baten en lasten	2015 realisatie	2015 begroting	2014 realisatie
Baten			
Opbrengsten			
<i>Directe opbrengsten</i>			
A.1 Publieksinkomsten	2.939	5.395	5.782
A.2 Sponsoring	0	0	9.417
A.3 Overige inkomsten	293.351	275.156	291.700
<i>Indirecte opbrengsten</i>			
A.4 Diverse inkomsten	42.775	32.000	57.340
	<u>339.065</u>	<u>312.551</u>	<u>364.239</u>
Bijdragen			
B.1 Meerjarige subsidie ministerie OCW of Cultuurfondser	105.000	105.000	145.000
B.3.1 Subsidie Den Haag ikv Meerjarenbeleidsplan	1.949.884	1.937.270	1.958.866
B.3.2 Overige subsidies Den Haag	229.563	150.000	431.422
B.4.1 Overige subs/bijdr uit publieke middelen	63.686	60.500	75.504
B.4.2 Overige subs/bijdr uit private middelen	64.681	57.000	264.964
	<u>2.412.814</u>	<u>2.309.770</u>	<u>2.875.756</u>
som der baten	2.751.879	2.622.320	3.239.995
Lasten			
C.1 Beheerslasten personeel	369.271	359.525	340.289
C.2 Beheerslasten materieel	345.700	364.226	345.259
	<u>714.971</u>	<u>723.751</u>	<u>685.548</u>
D.1 Activiteitenlasten personeel	673.488	650.117	577.048
D.2 Activiteitenlasten materieel	1.459.809	1.445.273	1.738.407
	<u>2.133.297</u>	<u>2.095.390</u>	<u>2.315.455</u>
som der lasten	2.848.269	2.819.141	3.001.003
saldo uit gewone bedrijfsvoering	<u>-96.390</u>	<u>-196.821</u>	<u>238.992</u>
Rentebaten	13.692	15.000	15.238
Exploitatiesaldo	<u>-82.698</u>	<u>-181.821</u>	<u>254.230</u>
Resultaatverdeling			
Onttrekking uit bestemmingsfondsen	88.552	170.490	96.886
Toevoeging aan bestemmingsfondsen	-5.854	0	-351.116
Toevoeging / onttrekking Algemene Reserve	<u>0</u>	<u>-11.331</u>	<u>0</u>

Specificatie D.2 Activiteitenlasten materieel	2015	2015	2014
- Algemene kosten van beleid en programma	realisatie	begroting	realisatie
Publiciteit, PR, Communicatie	19.237	20.500	22.216
Ontvangst	21.505	19.750	21.220
Kennis en onderzoek	14.636	13.600	10.376
	55.378	53.850	53.812
Specificatie D.2 Activiteitenlasten materieel	2015	2015	2014
- Voorwaardenscheppend beleid	realisatie	begroting	realisatie
Algemeen	22.468	27.940	14.423
Subsidiebeleid	18.638	20.000	17.737
SPOT-subsidies	228.268	170.000	187.131
PRO-subsidies	307.926	350.000	371.167
Stimulerende activiteiten			
Talentontwikkeling			
Invest conferentie	16.733	16.000	16.786
Invest KABK - lichting vorig boekjaar	9.173	12.000	10.611
Invest KABK - lichting dit boekjaar	1.035	2.000	558
Aanmoedigingsprijzen	4.489	4.500	4.142
Versterking beroepspraktijk en kunstklimaat			
Workshop 'Vind je woorden'	1.469	0	
Kunstenaarsbijeenkomsten	433	2.000	1.504
Atelierbezoekprogramma	10.184	10.000	10.859
Zichtbaarheid en internationalisering			
Ondertussenpresentaties	2.451	3.000	2.709
Op Zicht presentaties	1.300	800	509
Studiereis	0	1.500	10.267
Oriëntatierizen kunstenaarsinitiatieven	81	5.000	5.467
Magazine DH///	0	0	136
Excellentie			7.962
Premium Tailormade - lichting vorig jaar	0	0	
Premium Tailormade - lichting dit jaar	0	0	
Expo: 'Grist to the mill', Bram de Jonghe	0	0	16.941
Ouborgprijs	78.743	60.000	
Overige			
Residency	3.500		
Deelname Designkwartier	224	1.000	
Atelierbeleid	26.493	55.500	45.667
	subtotaal	733.607	741.240
Vervallen subsidietoekenningen vorige boekjaren	-23.254	-21.058	-39.357
totaal voorwaardenscheppend beleid:	710.352	720.182	685.219

Specificatie D.2 Activiteitenlasten materieel	2015	2015	2014
- Inhoudelijk beleid	realisatie	begroting	realisatie
Algemeen			
Educatie (zie specificatie)	59.010	67.089	16.913
Kosten advisering projecten derden			
Leidschenveen-Ypenburg	4.864	3.000	22.460
Juliana Monument	0	3.813	
Thorbecke Monument, Thom Puckey	0	pm	
Pilotproject Aalst	7.303	8.000	
Koningsplein - 'De Speler', Folkert de Jong			22.372
Overige / diverse	4.039	2.500	2.715
'Open'			20.023
	<u>75.217</u>	<u>84.402</u>	
THEMA'S			
<i>Attempts to Read the World (Differently)</i>	3.659	13.500	13.271
Neil Beloufa	30.077	44.826	
Fernando Sánchez Castillo	10.791	10.000	
Celine Condorelli - 'Display Show'	19.477	27.500	
Dunja Herzog	9.374	13.500	
Solo Gareth Moore (ism la loge)	40.147	42.500	
<i>Upcycling</i>			553
Publicatie Upcycling	96	0	52.374
Honing Bank	0	0	17.920
<i>See You in The Hague</i>			270.102
Expo: 'A Crushed Image' - Peter Koole	3.424	3.500	
'Culture of Control'	65.828	81.564	
KOR: 'Scaffold' - Sam Durant	5.919	5.000	
<i>Foodprint</i>			
Paviljoen Eetbaar Park - Nils Norman	8.986	9.000	8.980
Erasmusveld - Makkink & Bey	2.592	2.592	4.000
<i>nu monument</i>			
Expo Atrium: 'Om nooit te vergeten'	65.848	68.095	
Opdracht nieuw werk	0	5.000	
	<u>266.219</u>	<u>326.577</u>	
PROGRAMMA IN HUIS			
Expo 2014-2015: 'Revolutionary Traces' - Ângela Ferreira	13.435	12.500	48.299
Publicatie 'Ângela Ferreira - Revolutionary Traces'			4.864
Expo 2015-2016: 'Architectuur van de vrijheid' - Lina Bo Bardi	2.308	500	
Expo 2016: 'Circles of Focus' - Christine Borland, Brody Condon	3.442	1.000	
The Knight's Move	9.968	10.000	13.050
Ontwerpcafé Zefir 7	4.109	4.500	4.807
WeberWoche - september 2014			43.207
Expo: 'A Glass Darkly' (vt: The Light Club)	242	242	50.766
Expo: 'exformation'- Agnieszka Kurant 2013-2014			23.512
	<u>33.503</u>	<u>28.742</u>	

PROJECTEN			
Kunst bij scholen	250.319	153.000	211.191
Beeldengalerij	31.233	20.000	58.311
- Expo 'Beelden van de Binnenstad'			29.229
Beheer en onderhoud			
- 'Hemels Gewelf' - Kijkduin	9.918	15.000	16.020
- Schilderswijk - Tegeltableau Berry Holslag	10.638	13.000	20.390
	<u>302.108</u>	<u>201.000</u>	
Overige			
Stadsklas	17.031	30.520	23.640
ADHD	0	0	409
	<u>17.031</u>	<u>30.520</u>	
	694.078	671.241	999.376

BIJLAGEN

PERSONEEL EN ORGANISATIE

Stroom als cultureel ondernemer

Stroom Den Haag beschouwt zichzelf als een initiatiefrijke organisatie, waarbij het begrip ondernemerschap breed wordt opgevat.

We zetten ons actief in om op verschillende manieren inkomsten te genereren. Allereerst zijn daar de giften en subsidies. In 2015 heeft een particuliere schenker ons **voor de tweede maal een bedrag van € 25.000** gedoneerd. Voor de ondersteuning van projecten hebben we opnieuw een aantal fondsen bereid gevonden bij te dragen. Ook partners als Stichting Atrium City Hall en een aantal schoolbesturen ondersteunden onze activiteiten.

De publieksinkomsten zijn tegengevallen ten opzichte van de begroting, met name doordat een aantal geplande activiteiten niet is gerealiseerd. De opbrengsten van opdrachten en adviseringswerkzaamheden zijn echter aanzienlijk hoger uitgevallen dan begroot. De expertise van Stroom wordt regelmatig en door uiteenlopende partijen ingehuurd. Meest in het oog springende voorbeeld daarvan was in 2015 de advisering aan de Belgische organisatie Kunstenpunt op het gebied van kunst in de openbare ruimte. Het resultaat was het pilot-project voor de gemeente Aalst (zie p. 15).

We genereren ook inkomsten uit de verkoop van boeken en de verhuur van ruimtes. De boekverkoop was succesvol in 2015, zeker ook dankzij de bijzondere publicatie *Sproken van Ouborg*-prijswinnaar Christie van der Haak. Verder is de entree ruimte van Stroom diverse malen verhuurd aan andere organisaties. In 2015 is ook een begin gemaakt met de verhuur van het gastappartement aan de Maziestraat. In samenwerking met een commercieel bureau wordt het aangeboden in de zogenaamde *short-stay*-markt. Naar verwachting zullen de opbrengsten hiervan komend jaar veel verder stijgen.

In 2015 werd bij Stroom echter ook de *slow burn* zichtbaar die de hele culturele wereld heeft getroffen na de bezuinigingen van eerdere jaren. Stroom heeft deze bezuinigingen op kunnen vangen, onder andere door incidentele bijdragen te werven en tijdelijke invallers in te huren. Deze kunnen het verlies van structurele geldstromen en vaste medewerkers echter maar gedeeltelijk compenseren. De organisatie raakt uitgehoud, zowel qua ondersteuning als op inhoudelijk gebied.

Innovatie en professionalisering

Waar mogelijk zoekt Stroom naar verbetering van de efficiëntie, onder andere door het automatiseren van de *workflow*. In 2015 is een grote stap gezet door het overschakelen naar digitale factuurverwerking. Hoewel dit een aanzienlijke verbetering heeft opgeleverd, is ook gebleken dat beheer en beveiliging juist meer aandacht nodig hebben.

Bestuur en directie

De statuten van Stroom Den Haag schrijven voor dat zij moet streven naar ‘een verdeling van deskundigheden op het gebied van de beeldende kunsten, van de politiek, van bestuurlijk inzicht en van financiële zaken; voorts dient bij de samenstelling te worden gelet op sociale contacten met overheid en samenleving en op het bekend zijn met het werkgebied van Stroom Den Haag in het algemeen’ (artikel 5.5).

Bij het aantrekken van nieuwe leden wordt gezocht naar kandidaten van beide geslachten en diverse leeftijden, deskundigheden en culturele achtergronden. Bestuursleden mogen geen dienstverband hebben met, of betaald adviseur zijn van Stroom Den Haag (artikel 5.3). Stroom Den Haag volgt de Governance Code Cultuur.

De samenstelling van bestuur en directie in 2015 was als volgt:

Achternaam	Voornaam en initialen	m/v	geboorte jaar	functie	datum aanstelling	datum aftreden	termijn
Bos	Auke de	m	1965	penningm secr	19 mei 2015		1
Heeswijk Hoekstra	Jeanne van Klaas F.	v m	1965 1951	lid penningm secr	14 nov 2007 30 mei 2007	19 mei 2015	2 2
Rinnooy Kan Sorgdrager	Robert Winnifred	m v	1958 1948	lid voorzitter	19 mei 2015 09 dec 2008		1 2
Velthoven Wulffers	Willem Albertus G.M.	m m	1958 1948	lid lid	29 nov 2011 01 jan 2007	18 maart 2015	1 2
Roosmalen	Arnoldus T.M. van	m	1959	directeur	01 jan 05		-

Personeelsleden

In 2015 is ons vaste team uitgebreid met Johan van Gemert. Hij was als free-lancer reeds jaren werkzaam voor Stroom.

De vacature Consultant Atelierbeleid is in 2015 opgevangen door Tijs van der Laan, op basis van tijdelijke inhuur.

- Hildegard Beijersbergen-Blom, medewerker communicatie en pers
- Vincent de Boer, adviseur/begeleider Kunst in de Openbare Ruimte
- Connie van Driel, hoofd afdeling SD&A
- Johan van Gemert, coördinator techniek en bouw, m.i.v. 1 maart
- Jane Huldman, hoofd productiebureau
- Dorien Jansen, medewerker secretariaat en administratie
- Marieke Klos, hoofd receptie / huismeester
- Tijs van der Laan, inval consultant atelierbeleid
- Maaïke Lauwaert, programmamaker beeldende kunst
- Arnold Mosselman, bibliothecaris
- Bas Mulder, hoofd bedrijfsvoering
- Lidwien Nielander, medewerker secretariaat
- Liesbeth Nieuwenweg, redactiemedewerker website, social media
- Mischa Poppe, medewerker afdeling SD&A
- Cora Roorda van Eijsinga, medewerker receptie
- Arno van Roosmalen, directeur
- Ira van der Valk, medewerker documentatie / boekverkoop / archief, afdeling SD&A
- Francien van Westrenen, programmamaker architectuur

Toetsingscommissie

- Thomas Ankum (mei 2011)
- Natasja van Kampen (januari 2011)
- Lynne van Rhijn (mei 2011)
- Pim Voorneman (januari 2011)

Adviescommissie PRO-subsidies

De adviescommissie PRO-subsidies, bestaat uit een *pool* van negen personen met uiteenlopende achtergronden, van wie er per beoordelingsbijeenkomst vijf worden uitgenodigd:

- Bart de Baets (januari 2013)
- Paul Devens (januari 2013)
- Frank Koolen (januari 2010)
- Magdalena Pilko (juli 2012)
- Marga Rotteveel (juli 2012)
- Saskia van Stein (juli 2012)
- Jean van Wijk (januari 2010)
- Maaïke Gouwenberg (september 2014)
- Manon Bovenkerk (september 2014)

Freelance medewerkers/vrijwilligers/stagiaires

- Loes Aarts
- Harold de Bree
- Margriet Brouwer
- Hans Eijkenboom
- Tom de Groot
- Natascha Helmer
- Robbin Heyker
- Henke van Homoet
- Jeroen van der Hulst
- Kam, André de
- Simone Kleinhout
- Simon van Kray
- Annelies Kronenberg
- Hein van Liempd
- Rozemarijn Lucassen
- Annechien Meier
- Marjolijn van der Meij
- Anoesjka Minnaard
- Ingrid Mol
- Jana Mol
- Wineke van Muiswinkel
- Arianne Olthaar
- Michelle Schulkens
- Alice Schut
- Ton Schuttelaar
- Sandra Spijkerman
- Nies Vooijs
- Cathrien Wiggers

Verder wil Stroom Den Haag de volgende personen/partijen danken voor hun continue ondersteuning in 2015

- Robbert Erwich
- Arthur de Hart
- André Kruysen
- Thonik

OVERZICHT PRO-SUBSIDIES

Hieronder staat een compleet overzicht van toegekende PRO-subsidies:

PRO Kunstprojecten (27)

AA fotowerken, Ornithology
Channa Boon, Piece for a lecturer and a singer
Robin Butter, It takes my mind off things
Jeroen Eisinga, Sheep crossing a river
Maurice van Es, Now will not be with us forever
Floris Kaayk, The Modular Body
Eric Kampherbeek, Jalan Raya Pos
Matthias König, VHDG/SRV-Project
Barney de Krijger, Slow Train to China, fase 2
Arianne Olthaar, Martin Niemöller
Gesamtschule
Femmy Otten, Slow Down Love
Jan Rosseel, Belgische Herfst
Marleen Sleenwits, On the soft edge of space
**Stichting B62, 'In your living room' op Art Fair
Suomi (Finland)**
Stichting Denneweg 64, European Graphic
Design Festival (project is vervallen)
Stichting Heden, The Particular Unity of Same
and Other
Stichting Nest, Moving a brick through water
Stichting Nest, The Secret Self
Stichting Project Space 1646, Deelname Art
Rotterdam 2016
Stichting Project Space 1646, Supermarket Art
Fair 2015
Stichting The Generator, TodaysArt.nl 2015
TodaysArt on Sea
Stichting Quartair, Reykjavik Stories
Stichting Z, The Tongue of the Chameleon
Bastiaan Visch, Light Studies 1.1
Nies Vooijs, publicatie
Babette Wagenvoort, De Vereniging
Krista van der Wilk, Straight view, circular object
(werktitel)

Onderzoek (11)

Rachel Bacon, Onderzoekend tekenen
Sarah Carlier, Technisch onderzoek en
onderzoeksreis 'Deep South VS'
Ivan Henriques, Exploratory visit at SymbioticA
Rozemarijn Lucassen, Onderzoek met residency
Nathalie McIlroy, Residency Kaus Australis
Annechien Meier, Portland, Oregon
Anna Moreno, Whatever it takes
Eric Peter, Familiar Strangers: Conversations on
the near future

Nadine Stijns, Visual mapping of anarchist
citizenship
Sissel Marie Tonn, Cuts into the fabric of the
world
Puck Verkade, Well-being

Kunstenaarsinitiatieven (6)

Stichting Grote Witte Reus, Programma juni 2015
- feb 2016
Stichting Haagse Rondgang, Hoogtij mrt/ mei/
okt/ dec 2015
Stichting Project Space 1646, Activiteiten sep t/m
dec 2015
Stichting Z, Blueprint of Senses
Stichting Z, Zzondag Folklore
Vereniging Instrument Inventors Initiative, iii
artist residency programme

Invest (11)

Isabel Cavenecia
Mariska de Groot
Anouk van Klaveren
Ingmar König
Alexandra Martens Serrano
Leslie Nagel
Eric Peter
Gabey Tjon a Tham
Sissel Marie Tonn
Bastian Visch
Anna de Vries

Premium (2)

Johan Nieuwenhuize
Nishiko

PRO Deo (1)

Jos van den Heuvel

PRO Deo-herhaalbezoeken (8)

Angeline Dekker
Thijs Ebbe Fokkens
Katerina Konarovská
Natalie McIlroy
Quenton Miller
Eric Peter
Sissel Marie Tonn
Sara van Woerden

OVERZICHT ATELIERBEZOEKPROGRAMMA

januari-december 2015, 78 atelierbezoeken

Curatoren en deelnemers:

BAR Project (curatorencollectief, Barcelona) - 19, 21 januari (10)

Rixt de Boer, Puck Verkade, Femmy Otten, Jolanda Jansen, Katinka van Gorkum, Rubins J. Spaans, Gaby Felten, Sara Pape, Anna Moreno, Eric Peter

Gabriel Rolt (galeriehouder, Amsterdam) - 10 en 11 februari (8)

Martijn Grooten, Evelina Rajca, Tom de Groot, Paul de Jong, Rixt de Boer, Jef Stapel, Sanne Maloe Slecht, Suzanne Somer

Timo Soppela (directeur, curator MUU, Helsinki) - 5 en 6 maart (9)

Joncquil de Vries, Melissa Cruz Garcia, Arianne Olthaar, Toshie Takeuchi, Harold de Bree, Matthias König, Maja Bekan, Rubins J. Spaans, Matteo Marangoni

Andrea Löbel (directeur Kunsthalle Exnergasse, Wenen) - 23 en 24 april (9)

Rixt de Boer, Risk Hazekamp, Toshie Takeuchi, Johan Nieuwenhuize, Maja Bekan, Femmy Otten, Topp&Dubio, Puck Verkade, Anna Moreno

Mayssa Fattouh (onafhankelijk curator, Doha) - 11 en 12 mei (8)

Marijn Ottenhof, Puck Verkade, Johan Nieuwenhuize, Maja Bekan, Anna Moreno, Ejderkan A. Tastekin, Joncquil de Vries, Farah Rahman

Natasha Hoare (curator Witte de With, Rotterdam) - 5 en 6 oktober (8)

Mike Rijniere, Justin Bennett, Femmy Otten, Sissel Marie Tonn, Nadine Stijns, Karine Versluis, Tanja Smit, Toshie Takeuchi

Jessica Vaughan (programma coördinator Studio Voltaire, London) - 21 en 22 oktober (9)

Ludmilla Rodrigues, gerlach en koop, Maja Bekan, Eric Peter, 1646, Jeannette Slütter, Marijn Ottenhof, Lilian Kreuzberger, Anna Moreno

Nathalie Hartjes (directeur, curator MAMA, Rotterdam) - 27 en 28 november (9)

Toshie Takeuchi, Farah Rahman, Jeannette Slütter, Max de Waard, Isabel Cavenecia, Channa Boon, Anna Moreno, Bas de Boer, Karel van Lare

Nick Aikens (curator Van Abbemuseum, Eindhoven) - 3 en 4 december (8)

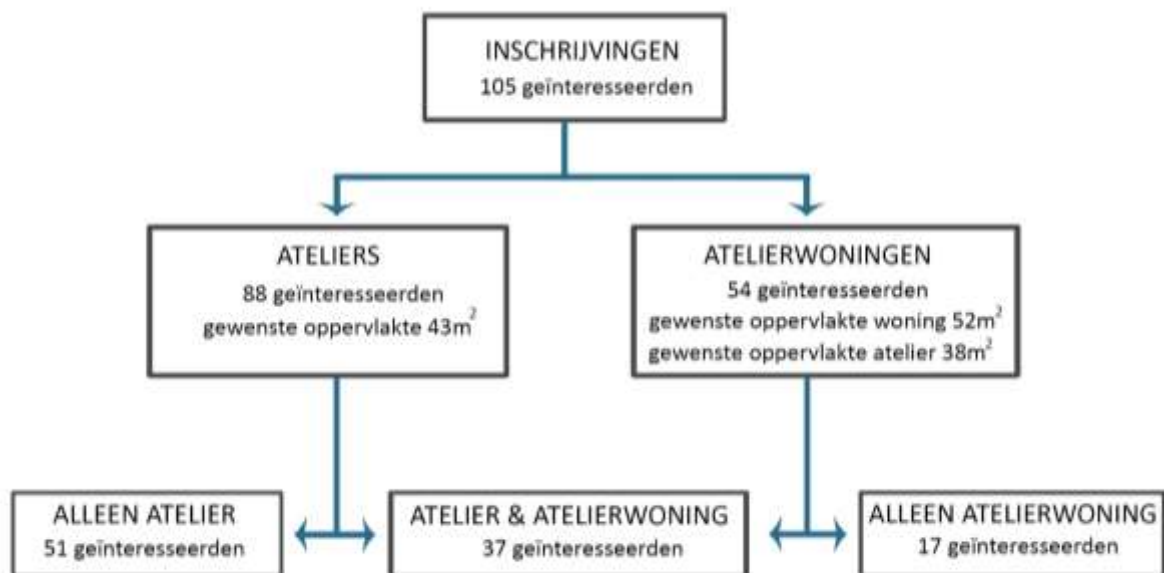
Sissel Marie Tonn, Onno Dirker, Collective Works, gerlach en koop, Justin Bennett, Maja Bekan, Channa Boon, Esther Hovers

OVERZICHT ATELIERBELEID

Overzicht van de tijdelijke ateliers per 31 december 2015 en verwacht aantal 2016

Adres	Organisatie	Ateliers	Projectruimte	Eigenaar	Prognose 2016
Acaciastraat 178b	Stichting 8	3		CVDH	opgeleverd
Beatrijsstraat 12	Stichting EAP Lab	10		CVDH (via Bewaakt & Bewoond)	10
1e Lulofdwardsstraat 60	Stichting Luca	26	Ja	CVDH	permanent
Noordwal 117	Vereniging Noordwal	9	Ja	CVDH	opgeleverd
Saturnusstraat 89/91	Stichting de Besturing	26	Ja	CVDH	permanent
Stuwstraat 285	Individuele kunstenaar	1		VESTIA	1
Zwaardvegersgaarde 95	Stichting Sammersweg 2	7	Ja	CVDH	opgeleverd
Totaal		82			11

Overzicht van de atelierwachtlijst per 31 december 2015

MET DANK AAN...

Stroom Den Haag werkte in 2015 met en dankzij de volgende partners, subsidiënten en opdrachtgevers:

Architectuur Filmfestival Rotterdam (AFFR)	Head Office
ANNA RW 47	fa Hoogsteder & Hoogsteder
Atrium City Hall	Idea Books
Bewaakt & Bewoond	Jap Sam Books
BNA Kring Haaglanden	Gebr. Koning, Papendrecht
BNG Cultuurfonds	Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten
BNO - Zefir7	Koninklijke Haagse Woningvereniging van 1854
Boekhandel van Stockum	La Loge, Brussel
Bouwfonds Cultuurfonds / Property Development	LAPS Amsterdam
Bureau Hans Venhuizen	Ministerie van Infrastructuur en Milieu
Bureau Lofvers	Mondriaan Fonds
Crossing Border Festival	Museum Beelden aan Zee
CultuurSchakel	Nassauschool
Delva Landscape Architects	Het Nationale Toneel/Babel
Design Thinking (Guus Boudestein en Koen Vorst)	Het Nutshuis
Dordt Yardt	NWO
Dutch Coast	OPEN!
Festival De Betovering	Platform Scenografie
Festival Designkwartier	The Pop-Up City
Galerie Dürst Britt & Mayhew	Prins Bernhard Cultuurfonds / Haagse Bluf Fonds
Gemeente Aalst/ Kunstenpunt België	RKD
Gemeente Den Haag	The Rodina (Tereza Ruller)
Gemeente Den Haag, Centrale Vastgoedorganisatie	Sandberg Instituut
Gemeente Den Haag, Dienst OCW	The School of Life
Gemeente Den Haag, Dienst Stedelijke Ontwikkeling	The Serralves Museum of Contemporary Art, Porto
Gemeente Leuven, België	Showroom MAMA
Gemeentemuseum Den Haag	Stichting Atrium City Hall
Golfstromen	Stichting Eetbaar Park
Google Ad Words	Stichting Madurodam Steunfonds
Haags Architectuur Café	Stichting Quartair
Haags Historisch Museum	Stimuleringsfonds Creatieve Industrie
The Hague International Center for Civic Hacks	Universiteit Leiden
	Verzetsmuseum Zuid-Holland, Gouda
	Vlierboomschool
	Vrijstaat O, Oostende

Naast allen die in het verslag zijn genoemd, danken we de volgende personen:

Wiegert Ambacht	Richard Niessen & Esther de Vries
erven Hans Bayens	Gerlinde Schuller
Nils van Beek	Jonas Staal en bewoners Maastrichtsestraat
Kai van Bohemen	Charlotte Thomas
Florian Göttke	Lesley Wijnants
Josje Hattink	Rory van Wingerden
Nicole Hermans	
Hans van Houwelingen	
Andrea Löbel	Twee particuliere opdrachtgevers
Jana Mol	Twee particuliere schenkers

COLOFON

Redactie: Sandra Spijkerman en Stroom Den Haag
Ontwerp omslag: Thonik en Stefan van den Heuvel

Stroom Den Haag
Hogewal 1-9
2514 HA Den Haag
tel.: 070-3658985
info@stroom.nl
www.stroom.nl

**stimulerings
fonds
creatieve
industrie**

